

# مسئله شناسی «آموزش سواد رسانه ای» در وزارت آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران

نام نویسنده اول: محمد نجفی زالی

وابستگی سازمانی نویسنده اول: فارغ التحصیل ارشد مدیریت رسانه

نام نویسنده دوم: وحیده نعیم آبادی

وابستگی سازمانی نویسنده دوم: استادیار گروه مدیریت رسانه دانشگاه ادیان و مذاهب

## چکیده

در دنیای امروز که رسانه‌ها و فناوری‌های دیجیتال در حال گسترش سریع هستند، سواد رسانه‌ای به عنوان یک مهارت ضروری برای استفاده آگاهانه از اطلاعات و اخبار در جامعه اهمیت بسیاری یافته است. این تحقیق به بررسی وضعیت آموزش سواد رسانه‌ای در مدارس ایران، به ویژه در وزارت آموزش و پرورش، و چالش‌های موجود در فرآیند آموزش این مهارت پرداخته است. تحقیق حاضر از نوع کیفی است که با استفاده از روش تحلیل مضمون داده‌ها و مصاحبه‌های ساختاریافته با معلمان و کارشناسان حوزه سواد رسانه‌ای انجام شده است. تحلیل داده‌ها به شناسایی مشکلات و چالش‌های اساسی در اجرای برنامه‌های سواد رسانه‌ای در مدارس پرداخته است. هدف این تحقیق شناسایی موانع و چالش‌های موجود در آموزش سواد رسانه‌ای در مدارس ایران و ارائه راهکارهایی برای بهبود وضعیت این آموزش‌ها است. همچنین این مطالعه به دنبال ارائه راهکارهایی برای ارتقای کیفیت آموزش سواد رسانه‌ای در مدارس کشور است. نتایج نشان می‌دهد که مهم‌ترین چالش‌ها شامل کمبود منابع مالی، کمبود آموزش معلمان در زمینه سواد رسانه‌ای، عدم هماهنگی بین برنامه‌های مختلف آموزشی و ضعف در نظارت و ارزیابی مؤثر برنامه‌ها است. برای رفع این مشکلات، پیشنهادات متعددی مانند برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای معلمان، افزایش بودجه برای توسعه برنامه‌های آموزشی و ایجاد ابزارهای ارزیابی مؤثر ارائه شده است.

**کلیدواژه‌ها:** سواد رسانه‌ای، آموزش در مدارس، چالش‌های اجرایی.

## ۱. مقدمه

در عصر اطلاعات و ارتباطات، رسانه‌ها نه تنها ابزاری برای انتقال اخبار و اطلاعات بلکه به یک عامل تعیین‌کننده در شکل‌دهی به نگرش‌ها، رفتارها و هویت اجتماعی تبدیل شده‌اند. با گسترش سریع فناوری‌های دیجیتال و افزایش استفاده از رسانه‌های مختلف، از تلویزیون و رادیو گرفته تا رسانه‌های دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی، سواد رسانه‌ای به یکی از مهارت‌های اساسی برای شهروندان تبدیل شده است (سلیمانی، ۱۴۰۲). سواد رسانه‌ای به معنای توانایی تجزیه و تحلیل، ارزیابی و استفاده آگاهانه از رسانه‌هاست. این مهارت‌ها به افراد کمک می‌کنند تا در مواجهه با اطلاعات و محتوای رسانه‌ای، تصمیمات آگاهانه‌تری بگیرند و در نتیجه توانمندی خود را برای تأثیرگذاری بر فضای اجتماعی و فرهنگی ارتقا دهند. در ایران، وزارت آموزش و پرورش به عنوان نهاد مسئول آموزش نسل‌های آینده، نقش حیاتی در تربیت دانش‌آموزانی دارد که بتوانند در این دنیای پیچیده و پر از اطلاعات و شایعات، تصمیمات هوشمندانه‌ای اتخاذ کنند (امیری، ۱۳۹۸). با این حال، آموزش سواد رسانه‌ای در مدارس کشور با چالش‌های عمده‌ای مواجه است.

آموزش سواد رسانه‌ای به‌عنوان یک مهارت ضروری برای مواجهه با رسانه‌ها و اطلاعات در دنیای امروز، از جمله مقوله‌هایی است که توجه زیادی به آن در سطح جهانی و ملی معطوف شده است (Kadan, 2024). در ایران، علی‌رغم تلاش‌هایی که برای گنجانیدن آموزش سواد رسانه‌ای در برنامه‌های درسی انجام شده است، این حوزه هنوز با چالش‌های اساسی مواجه است. نخستین چالش اصلی در این زمینه، نبود سیاست‌گذاری و چشم‌انداز جامع است. بسیاری از برنامه‌های آموزشی سواد رسانه‌ای در ایران به‌طور پراکنده و جزیره‌ای اجرا می‌شوند و این امر موجب عدم هماهنگی و هم‌راستایی بین سیاست‌گذاران، معلمان و دیگر ذی‌نفعان شده است. از دیگر مشکلات عمده می‌توان به کمبود منابع آموزشی، محدودیت در تأمین تجهیزات فناوری و نیروی انسانی متخصص اشاره کرد. در برخی مناطق کشور، به‌ویژه در مناطق محروم، دسترسی به فناوری‌های جدید و تجهیزات آموزشی مناسب محدود است، که این موضوع موجب افت کیفیت آموزش‌ها می‌شود (De Abreu, 2017). علاوه بر این، در بسیاری از مدارس، معلمان سواد رسانه‌ای به‌طور مداوم آموزش‌های لازم را دریافت نکرده‌اند و این امر تأثیر منفی بر کیفیت تدریس و به‌ویژه بر توانایی انتقال مهارت‌های کاربردی به دانش‌آموزان می‌گذارد (Park, 2021). سواد رسانه‌ای به‌عنوان یک پدیده پیچیده و چندبعدی در حوزه‌های مختلف آموزشی و اجتماعی مطرح است. این مفهوم شامل مجموعه‌ای از مهارت‌های شناختی، تحلیلی و اخلاقی است که افراد را قادر می‌سازد تا رسانه‌ها را درک کرده، پیام‌های آن‌ها را تجزیه و تحلیل کنند و از آن‌ها به‌طور مؤثر و آگاهانه استفاده نمایند (Jolls, 2022). در این زمینه، نظریات مختلفی توسط پژوهشگران ارائه شده است. به‌عنوان مثال، "مبانی سواد رسانه‌ای" که توسط دانا بوشینگام (۲۰۰۳) مطرح شده، تأکید بر این دارد که سواد رسانه‌ای باید به‌عنوان یک فرایند فراتر از فهم ساده محتوا، شامل تجزیه و تحلیل پیام‌ها، شناخت ساختارهای قدرت در رسانه‌ها و تعامل انتقادی با محتوا در نظر گرفته شود. نظریات دیگری نیز از جمله نظریه «تفکر انتقادی رسانه‌ای» به‌طور گسترده‌ای بر ضرورت تقویت مهارت‌های تفکر انتقادی در مواجهه با رسانه‌ها تأکید کرده‌اند. این نظریه تأکید دارد که آموزش سواد رسانه‌ای باید شامل آگاهی نسبت به مسائل اخلاقی و اجتماعی در استفاده از رسانه‌ها باشد و افراد را به گونه‌ای تربیت کند که بتوانند پیام‌های رسانه‌ای را از جنبه‌های مختلف، از جمله سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، تحلیل کنند (Art, 2018). هدف از انجام این تحقیق شناسایی چالش‌های فرایند آموزش سواد رسانه‌ای در وزارت آموزش و پرورش ایران می‌باشد. اهمیت آموزش سواد رسانه‌ای در دنیای امروز از ابعاد مختلف قابل توجه است. نخستین بعد، تقویت مهارت‌های تحلیلی و تفکر انتقادی در مواجهه با اطلاعات و رسانه‌ها است (فیض‌اللهی، ۱۴۰۳). در دنیای امروزی که با حجم انبوهی از اطلاعات، شایعات و اخبار نادرست مواجه هستیم، آموزش سواد رسانه‌ای به افراد کمک می‌کند تا بتوانند بین اطلاعات معتبر و غیرمعتبر تمایز قائل شوند و از دامن‌زدن به انتشار اخبار کذب جلوگیری کنند. دومین بعد از اهمیت این آموزش، کاهش آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی ناشی از تأثیرات منفی رسانه‌هاست. رسانه‌ها در جوامع معاصر به‌شدت بر ذهنیت‌ها و رفتارهای افراد تأثیر می‌گذارند و بدون توانایی نقد و ارزیابی درست، افراد ممکن است تحت تأثیر محتوای نادرست قرار گیرند. در این راستا، آموزش سواد رسانه‌ای می‌تواند به تقویت ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی و پیشگیری از آسیب‌های فرهنگی کمک کند. سومین بعد، افزایش مسئولیت اجتماعی و مشارکت آگاهانه است. آموزش سواد رسانه‌ای موجب می‌شود که افراد در فرآیندهای اجتماعی و سیاسی به‌طور مؤثرتر و مسئولانه‌تری شرکت کنند و این امر موجب تقویت پایه‌های دموکراسی در جوامع مختلف می‌شود (رحمانی، ۱۴۰۲). آموزش سواد رسانه‌ای در وزارت آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، علی‌رغم وجود تلاش‌هایی برای گنجانیدن این آموزش‌ها در برنامه درسی آموزشی، با چالش‌های زیادی روبه‌رو است. یکی از مهم‌ترین مشکلات، نبود سیاست‌گذاری و چشم‌انداز مشترک در این زمینه است. این امر باعث شده است که برنامه‌ها به‌طور جزیره‌ای اجرا شوند و هماهنگی لازم بین سیاست‌گذاران و مجریان وجود نداشته باشد. علاوه بر این، کمبود منابع آموزشی و معلمان متخصص در این حوزه، به‌ویژه در مناطق محروم، مانع از اجرای مؤثر

این برنامه‌ها شده است. این مقاله به دنبال بررسی این مشکلات و ارائه راهکارهایی برای بهبود وضعیت آموزش سواد رسانه‌ای در وزارت آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران است.

## ۲. پیشینه تحقیق

در زمینه آموزش سواد رسانه‌ای و نقش آن در وزارت آموزش و پرورش تحقیقات زیادی صورت گرفته است. برای مثال یعقوب پور (۱۴۰۲) در تحقیقی تحت عنوان "تحلیل اهمیت سواد رسانه‌ای در نظام آموزش و پرورش" بیان داشت که مفاهیم سواد رسانه‌ای در سه سطح عمومی، متوسط و پیشرفته قرار می‌گیرند. مفاهیم عمومی بر اینکه چگونه رسانه‌ها ما را تحت تاثیر قرار می‌دهند، تمرکز دارند. مفاهیم متوسط به چگونگی ایجاد معنا از مفاهیم رسانه‌ای می‌پردازند و مفاهیم پیشرفته تعامل رسانه‌ها و جامعه و نقش سواد رسانه‌ای در ایجاد تغییرات را بررسی می‌کنند. آموزش سواد رسانه‌ای در مدارس ضرورتی انکارناپذیر است که نادیده گرفتن آن پیامدهای منفی برای دانش‌آموزان، نظام آموزشی و جامعه خواهد داشت. در آموزش سواد رسانه‌ای باید اهداف، محتوا، روش‌های اجرا و تدریس، و همچنین ارزشیابی از اصول خاصی برخوردار باشند تا پیامدهای مورد نظر حاصل شوند. سواد رسانه‌ای در آموزش و پرورش جایگاه ویژه‌ای دارد بنابراین باید یادگیری سواد رسانه‌ای و نحوه استفاده از آن در همان نقطه آغازین یعنی در بدو ورود دانش‌آموزان به مدرسه صورت بگیرد و لازم است خود معلمان، دانش‌سواد رسانه‌ای را داشته باشند تا نه تنها در یادگیری بلکه نحوه استفاده‌ی صحیح و مناسب آن، دانش‌آموزان را یاری رسانند. اغلب دانش‌آموزان نحوه استفاده صحیح از رسانه‌ها را بلد نیستند. پس لازم است معلمانی با سطح دانش رسانه‌ای بالا آنها را راهنمایی کنند. سالاری و همکاران (۱۴۰۲) در تحقیقی تحت عنوان "بررسی نقش و اهمیت سواد رسانه‌ای در تسهیل آموزش معلمان و تربیت دانش‌آموزان" بیان داشتند که سواد رسانه‌ای یکی از انواع سواد هاست که بیشتر با سوادهای بصری و تحلیلی و اینترنتی در ارتباط است. با ایجاد و گسترش رسانه‌های سمعی و بصری، این مفهوم به وجود آمد و با گسترش شبکه‌های اجتماعی، دارای مفاهیم و ابعاد گسترده‌تر و پیچیده‌تری شد. رسانه‌ها هر چند یکی از مهم‌ترین عوامل نهادینه کردن ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی در جامعه و دانش‌آموزان هستند ولی به تنهایی نمی‌توانند راه به جایی ببرند برای این کار باید از ظرفیت‌های خانه و مدرسه هم استفاده کرد. آموزش سواد رسانه‌ای در دوره ابتدایی (در سطح خیلی ساده و با محتوای تصویری، ساده و قابل درک و فهم) و دوره متوسطه با توجه به جذابیت آموزش رسانه‌ها برای این دوره از دانش‌آموزان می‌تواند مفید باشد. هدف اصلی از آموزش سواد رسانه‌ای باید چگونگی بهره‌مندی از اخبار و اطلاعات رسانه‌ها و راه‌های مواجهه با تهدیدهای آنان باشد تا بتواند به رفع چالش‌های مرتبط با آن کمک کند. فناوری‌های نوین همانند طوفان سهمگینی تمامی جنبه‌های زندگی بشری را درنوردیده و او را وارد دنیایی چند بعدی و چند وجهی کرده است که تنها راه‌رهای انسانی از چالش‌های این فضا داشتن مهارت، دانش و شناخت کافی از این دنیای جدید است.

## ۳. چارچوب نظری

### ۳.۱. نظریه استفاده و رضامندی<sup>۱</sup>

نظریه‌ی استفاده و رضامندی ضمن فعال انگاشتن مخاطب، بر نیازها و انگیزه‌های وی در استفاده از رسانه‌ها تأکید می‌کند و بر آن است که ارزش‌ها، علایق و نقش اجتماعی مخاطبان مهم است و مردم براساس این عوامل آن‌چه را می‌خواهند ببینند و بشنوند،

---

<sup>۱</sup> . Uses and Gratifications Theory

انتخاب می کنند. پرسش اساسی نظریه ی استفاده و رضامندی این است که چرا مردم از رسانه ها استفاده می کنند و آن ها را برای چه منظوری به کار می گیرند؟ پاسخی که به اجمال داده می شود این است که مردم برای کسب راهنمایی، آرامش، سازگاری، اطلاعات و شکل گیری هویت شخصی، از رسانه ها استفاده می کنند. سابقه ی نظریه ی استفاده و رضامندی به مقاله ای از الیهو کاتز (۱۹۵۹) بر می گردد که در آن، کاتز به ادعای برنارد برلسون مبنی بر افول حوزه ی پژوهش در ارتباطات پاسخ داد و استدلال کرد که حوزه مشرف به موت و رو به افول، مطالعات و پژوهش های ارتباطی تحت عنوان اقناع و متقاعدسازی و آثار پیکارهای اقناعی بر روی مخاطبان است. به گفته ی وی، هدف این نوع پژوهش ها پاسخ به این سؤال بود که «رسانه ها چه تأثیری بر افراد دارند؟» کاتز لزوم توجه به رویکردی جدید را با طرح پرسش «چرا مردم از رسانه ها استفاده می کنند؟» یادآوری می کند. نظریه ی استفاده و رضامندی با اتخاذ رویکردی کارکردگرایانه به ارتباطات و رسانه، مهم ترین نقش رسانه ها را برآورده ساختن نیازها و انگیزه های مخاطب می داند، بنابراین، به هر میزان که رسانه ها این نیازها و انگیزه ها را برآورده سازند، به همان میزان موجبات رضایتمندی مخاطب را فراهم می کنند. فرض اصلی نظریه ی استفاده و رضامندی این است که افراد مخاطب، کم و بیش به صورت فعال، به دنبال محتوایی هستند که بیشترین رضایت را [برای آنان] فراهم سازد. میزان این رضایت بستگی به نیازها و علایق فرد دارد. رابین (۱۹۹۳) پنج فرض بنیادین نظریه ی استفاده و رضامندی را مشخص کرده است:

۱. مردم در استفاده از رسانه ها دارای هدف و انگیزه هستند. چنین رفتار هدفمندی برای آن ها سودمند است و پیامدهایی برای خودشان و جامعه دارد.

۲. مردم برای برآورده ساختن نیازها یا امیال خود، از منابع و محتوای ارتباطی استفاده می کنند. استفاده از رسانه ها، به منظور کسب رضایت یا منفعت از جمله جستجوی اطلاعات برای تقلیل شک و تردید و حل مسائل و مشکلات شخصی است.

۳. عوامل اجتماعی و روانشناختی، واسطه ی رفتار ارتباطی است. رفتار ارتباطی پاسخی به رسانه ها به میانجی وضعیت های اجتماعی و روان شناختی مانند تعامل میان فردی، مقوله اجتماعی و شخصیت است.

۴. بین رسانه ها و دیگر اشکال ارتباط، برای انتخاب، توجه و استفاده ی [مخاطب] رقابت وجود دارد. به عبارتی، بین اشکال ارتباط رسانه ای و ارتباط میان فردی، برای برآورده ساختن نیازها و خواسته ها رابطه وجود دارد.

۵. در روابط بین رسانه ها و افراد، معمولاً افراد در مقایسه با رسانه ها نفوذ و تأثیرگذاری بیشتری دارند.

با توجه به اهمیت نیازها و انگیزه های مخاطب در استفاده از رسانه ها و زمینه ی فردی و اجتماعی این نیازها، الیهو کاتز و هربرت بلومر، الگوی این نظریه را چنین ترسیم کرده اند: زمینه های اجتماعی و روانشناختی باعث [ایجاد] نیازهایی می شود که نتیجه ی آن ها انتظارات و توقعات از رسانه های جمعی است که موجب تنوع و گوناگونی الگوی عرضه ی رسانه می شود و به برآورده شدن

## ۲.۳ کاربرد در مقاله

تحلیل دلایل استفاده دانش‌آموزان و معلمان از رسانه‌های مختلف. طراحی برنامه‌های آموزشی که نیازهای واقعی کاربران را در نظر بگیرد. شناسایی خلأهای موجود در سواد رسانه‌ای با توجه به نحوه استفاده افراد از رسانه‌ها. نظریه استفاده و رضامندی به عنوان چارچوب نظری اصلی برای طراحی پرسش‌های مصاحبه انتخاب شده است. دلایل انتخاب این نظریه: تمرکز بر نیازها و انگیزه‌های کاربران؛ این نظریه به شناسایی دقیق نیازها و انگیزه‌های مخاطبان رسانه‌ها کمک می‌کند. ارتباط مستقیم با سواد رسانه‌ای؛ این نظریه بررسی می‌کند که افراد چگونه از رسانه‌ها استفاده می‌کنند و چگونه این استفاده به رفع نیازهای آن‌ها کمک می‌کند. کاربردپذیری در طراحی سوالات؛ این نظریه امکان طراحی سوالاتی را فراهم می‌کند که به دلایل استفاده کاربران از رسانه‌ها و چالش‌های آن‌ها می‌پردازد. تحلیل عادات رسانه‌ای؛ از این نظریه برای بررسی نحوه تعامل کاربران با رسانه‌ها و تأثیر آن بر نیازهای آموزشی استفاده شده است. این نظریه به پژوهش کمک کرده است تا مسائل و چالش‌های مرتبط با سواد رسانه‌ای و آموزش آن را به طور جامع بررسی کرده و راهکارهای مناسب ارائه دهد.

## ۴. روش‌شناسی تحقیق

### ۱.۴ نوع و روش تحقیق

این پژوهش از روش تحقیق کیفی استفاده کرده است که مناسب برای بررسی مسائل پیچیده و نیاز به تحلیل عمیق از داده‌هاست. روش تحقیق کیفی به ویژه زمانی مفید است که هدف پژوهش شناخت و درک پدیده‌ها از طریق تجربه‌ها، نظرات و احساسات افراد باشد. در این پژوهش، از روش تحلیل مضمون استفاده شده است. این روش به محقق امکان می‌دهد تا با استخراج و تحلیل مضامین اصلی و فرعی از داده‌های کیفی، به شناخت عمیق‌تری از پدیده تحقیق برسد. روش تحلیل مضمون به محقق اجازه می‌دهد که ضمن بررسی محتوای داده‌ها، الگوها و موضوعات مشترک را شناسایی کرده و نتایج قابل استنباط و کاربردی را برای حل مسائل شناسایی

---

<sup>۲</sup>. مهدی زاده، نظریه‌های رسانه: اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی: ص ۵۵

شده ارائه دهد. این روش به ویژه برای تحلیل داده‌های مصاحبه‌ای مناسب است، زیرا امکان کشف ابعاد مختلف یک موضوع را از منظر مشارکت‌کنندگان مختلف فراهم می‌کند.

## ۲.۴ جامعه آماری و نمونه‌گیری

جامعه آماری این پژوهش شامل مدیران، معلمان و کارشناسان است که در فرآیندهای مختلفی مرتبط با سواد رسانه‌ای نقش دارند. از نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است، در این نوع نمونه‌گیری، افراد بر اساس ویژگی‌های خاص خود که مرتبط با موضوع پژوهش هستند، انتخاب می‌شوند. این پژوهش به‌ویژه بر روی افرادی تمرکز دارد که در آموزش سواد رسانه‌ای تجربه و تخصص دارند. تعداد نمونه‌گیری به ۱۴ نفر محدود بوده است.

## ۳.۴ ابزار جمع‌آوری داده‌ها

برای جمع‌آوری داده‌ها از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته استفاده شده است. این مصاحبه‌ها به گونه‌ای طراحی شده‌اند که علاوه بر پرسش‌های اصلی و از پیش تعیین‌شده، امکان بررسی دقیق‌تر و عمیق‌تر نظرات و دیدگاه‌های مصاحبه‌شوندگان را فراهم می‌کنند.

## ۴.۴ روش تحلیل داده‌ها

در این پژوهش، از روش تحلیل مضمون برای تحلیل داده‌های کیفی استفاده شده است. این روش یکی از رایج‌ترین روش‌های تحلیل داده‌های کیفی است که در آن تلاش می‌شود تا از طریق شناسایی و کدگذاری مضامین مشترک در داده‌ها، نتایج قابل استنباطی استخراج شود. ابتدا محقق تمامی داده‌های مصاحبه‌شونده‌ها را با دقت خوانده و سپس اطلاعات مشابه یا مرتبط با موضوعات تحقیق را شناسایی کرده است. در این مرحله، کدهای اولیه از داده‌ها استخراج شده و سپس این کدها به موضوعات اصلی و فرعی دسته‌بندی می‌شوند. هر کدام از این مضامین نمایانگر یک بعد از مسئله یا چالشی است که در فرآیند آموزش سواد رسانه‌ای در وزارت آموزش و پرورش ایران وجود دارد. تحلیل مضمون به محقق این امکان را می‌دهد که از داده‌های حجیم و پیچیده، یافته‌هایی قابل فهم و مفهومی استخراج کند که می‌تواند به شناسایی نقاط قوت و ضعف موجود در سیستم آموزشی و ارائه راهکارهایی برای بهبود آن کمک کند.

## ۵. نتایج و بحث

در این بخش، یافته‌ها به صورت مضامین اصلی و فرعی بیان می‌شوند که از تحلیل داده‌ها استخراج شده‌اند. هر مضمون به تفصیل بررسی می‌شود و با ارجاع به پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان در ارتباط با سوالات تحقیق مرتبط می‌شود.

### ۱.۵ مرحله اول: استخراج مفاهیم اساسی

در مرحله نخست، مفاهیم کلیدی و اساسی از داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها استخراج می‌شود. هر مصاحبه به‌طور مستقل و دقیق مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و داده‌هایی که به‌طور مستقیم با جنبه‌های مختلف برنامه‌ریزی، اجرا و نظارت در فرآیند آموزش

سواد رسانه‌ای ارتباط دارند، شناسایی می‌شوند. این مفاهیم به‌صورت جملات مختصر و معنادار تدوین می‌شوند تا به‌طور مؤثر مسائل و چالش‌های موجود را نمایان سازند. به‌منظور تحلیل داده‌های کیفی حاصل از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته، از روش تحلیل مضمون استفاده شد. با هدف رعایت اختصار در مقاله حاضر و اجتناب از ارائه‌ی کامل تحلیل تمام مصاحبه‌شوندگان، تنها چهار نمونه‌ی منتخب از تحلیل مضمون مصاحبه‌ها ارائه می‌شود. این نمونه‌ها به‌گونه‌ای انتخاب شده‌اند که نمایانگر تنوع دیدگاه‌ها در بین گروه‌های مختلف مشارکت‌کننده (مدیر، معلم، کارشناس برنامه‌ریزی آموزشی و کارشناس برنامه‌ریزی آموزشی) باشند.

جدول (۱-۴) بررسی و تحلیل محتوای مصاحبه با مدیر دبیرستان

| شماره سؤال | سؤال مصاحبه                                                                                                  | پاسخ مصاحبه‌شونده                                                                                                                                                                             | مفاهیم اساسی استخراج شده                                                                                                  | کدها                     |
|------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------|
| 1          | چه چالش‌هایی در برنامه‌ریزی آموزش سواد رسانه‌ای دارید؟                                                       | نبود بودجه کافی برای توسعه برنامه‌ها، ناهماهنگی در سیاست‌گذاری‌ها، کمبود منابع انسانی.                                                                                                        | کمبود بودجه<br>ناهماهنگی سیاست‌گذاری<br>کمبود منابع انسانی                                                                | A1<br>A2<br>A3           |
| 2          | آیا فرایند اجرای این برنامه‌ها با مشکل مواجه است؟                                                            | معلمان آموزش کافی ندیده‌اند؛ تجهیزات مدارس ناکافی است.                                                                                                                                        | کمبود آموزش معلمان<br>تجهیزات ناکافی                                                                                      | A3<br>A4                 |
| 3          | نظارت بر اجرای برنامه‌ها چگونه انجام می‌شود؟                                                                 | نظارت‌ها فرمالیته هستند؛ ابزارهای دقیق برای ارزیابی اثربخشی وجود ندارد.                                                                                                                       | نظارت فرمالیته<br>نبود ابزارهای ارزیابی اثربخشی                                                                           | A5<br>A6                 |
| 1.1        | نظراتان درباره وضعیت فعلی برنامه‌ریزی آموزش سواد رسانه‌ای در وزارت آموزش و پرورش چیست؟                       | برنامه‌ریزی‌ها نسبتاً پراکنده و گاهی ناهمسو با نیازهای دانش‌آموزان است. هنوز نیازمند یک الگوی منسجم و قابل اجرا هستیم.                                                                        | پراکندگی برنامه‌ریزی<br>عدم هماهنگی با نیازهای روز<br>لزوم الگوی منسجم                                                    | A7<br>A8<br>A9           |
| 1.2        | به نظر شما چه عواملی در تدوین برنامه‌های آموزشی مرتبط با سواد رسانه‌ای تأثیرگذار بوده‌اند؟                   | سیاست‌های کلان، نظر کارشناسان فناوری و مدارس بیشترین نقش را در تدوین برنامه‌ها دارند. میزان دسترسی به منابع مالی و زیرساخت‌های دیجیتال هم اثرگذار است.                                        | تأثیر سیاست‌های کلان وزارت<br>نظر کارشناسان<br>بازخورد مدارس<br>اهمیت منابع مالی                                          | A10<br>A11<br>A12<br>A13 |
| 1.3        | آیا فرایند برنامه‌ریزی آموزش سواد رسانه‌ای به‌صورت مناسب و شفاف انجام شده است؟ اگر نه، چه مشکلاتی وجود دارد؟ | فرایند برنامه‌ریزی چندان شفاف نیست و اطلاعات دقیق به‌موقع در اختیار مدارس قرار نمی‌گیرد. کمبود نیروهای متخصص و ناهماهنگی بخش‌های مختلف وزارت مشکل‌ساز شده است.                                | عدم شفافیت فرایند برنامه‌ریزی<br>نبود هماهنگی بین بخش‌ها<br>کمبود متخصصان سواد رسانه‌ای                                   | A14<br>A15<br>A16        |
| 1.4        | در برنامه‌ریزی‌های انجام شده تا چه حد به نیازهای واقعی دانش‌آموزان و معلمان توجه شده است؟                    | برخی برنامه‌ها به نیازهای پایه توجه کرده‌اند، اما تا رفع فاصله با واقعیت‌های کلاس درس هنوز راه زیادی مانده است. مباحث مربوط به شبکه‌های اجتماعی به‌اندازه کافی پوشش نیافته‌اند.               | فاصله با نیازهای واقعی کلاس درس<br>ضعف در پوشش نیازهای روزمره<br>شبکه‌های اجتماعی                                         | A17<br>A18               |
| 1.5        | آیا شما پیشنهاداتی برای بهبود برنامه‌ریزی آموزش سواد رسانه‌ای دارید؟                                         | باید بین معاونت‌های مختلف وزارت و مدارس هماهنگی بیشتری ایجاد شود و از متخصصان حوزه فناوری و رسانه بهره‌گیریم. همچنین یک نقشه راه دقیق با شاخص‌های کمی و کیفی، به شفافیت برنامه‌ها کمک می‌کند. | ضرورت تقویت هماهنگی وزارت و مدارس<br>بهره‌مندی از کارشناسان رسانه و فناوری<br>تدوین نقشه راه با شاخص‌های قابل‌اندازه‌گیری | A19<br>A20<br>A21        |
| 2.1        | چگونه اجرای برنامه‌های                                                                                       | در مدرسه ما، بخشی از ساعات مطالعات اجتماعی یا                                                                                                                                                 | اختصاص بخشی از ساعات درسی به                                                                                              | A22<br>A23               |

|                   |                                                                                                      |                                                                                                                                                                                         |                                                                                                                                   |
|-------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| A24               | سواد رسانه‌ای<br>برگزاری کارگاه‌های عملی<br>آموزش تفکر انتقادی                                       | مهارت‌های زندگی را به مباحث سواد رسانه‌ای اختصاص داده‌ایم و کارگاه‌های عملی برای تقویت تفکر انتقادی برگزار می‌کنیم.                                                                     | آموزش سواد رسانه‌ای در مدرسه شما انجام می‌شود؟                                                                                    |
| A25<br>A26        | علاقه‌مندی معلمان اما کمبود آموزش تخصصی<br>نیاز به کارگاه‌های ضمن خدمت                               | معلمان به موضوع سواد رسانه‌ای علاقه دارند اما آموزش سازمان‌یافته و رسمی چندانی ندیده‌اند. ما با برگزاری دوره‌های ضمن خدمت توانمندی آن‌ها را ارتقا می‌دهیم.                              | 2.2<br>به نظر شما معلمان چه میزان از توانمندی لازم برای تدریس سواد رسانه‌ای برخوردارند؟ آیا آموزش‌های لازم به آن‌ها داده شده است؟ |
| A27<br>A28<br>A29 | وجود اتاق رایانه و اینترنت پرسرعت<br>کمبود منابع مالی برای تجهیزات<br>استفاده از ابزارهای آنلاین     | مدرسه دارای اتاق رایانه و اینترنت است، اما بودجه محدود مانع خرید تجهیزات پیشرفته یا نرم‌افزارهای تخصصی می‌شود. با این حال از گروه‌های آموزشی آنلاین بهره می‌بریم.                       | 2.3<br>چه زیرساخت‌هایی (مانند تجهیزات فناوری، اینترنت و منابع مالی) برای اجرای مؤثر این برنامه‌ها فراهم شده است؟                  |
| A30<br>A31        | نگرانی والدین از تأثیر منفی رسانه‌ها<br>مقاومت برخی معلمان به دلیل ناآشنایی<br>با فناوری و کمبود وقت | بعضی والدین نگران استفاده دانش‌آموزان از اینترنت در ساعات درسی هستند و برخی معلمان نیز به علت کمبود زمان و آشنایی محدود با فناوری، ابتدا مقاومت نشان می‌دهند.                           | 2.4<br>آیا در فرایند اجرا با مقاومت‌هایی از سوی معلمان، دانش‌آموزان یا والدین مواجه شده‌اید؟ دلایل این مقاومت‌ها چیست؟            |
| A32<br>A33<br>A34 | تأمین منابع مالی و تجهیزاتی<br>حمایت والدین<br>آموزش مستمر معلمان<br>اجرای پروژه‌های عملی            | آموزش معلمان و فراهم کردن منابع مالی/تجهیزاتی بسیار مهم است. پروژه‌های عملی و کار گروهی هم باعث مشارکت بیشتر دانش‌آموزان و افزایش اثربخشی می‌شود.                                       | 2.5<br>چه عواملی می‌تواند به اجرای بهتر برنامه‌های آموزش سواد رسانه‌ای کمک کند؟                                                   |
| A35<br>A36        | بازدیدهای دوره‌ای کلاس‌ها<br>بررسی طرح درس‌ها<br>کاربرگ‌های ارزیابی                                  | از کلاس‌ها به صورت دوره‌ای بازدید و طرح درس معلمان کنترل می‌شود. فرم‌های ارزیابی برای ثبت میزان پیشرفت دانش‌آموزان هم استفاده می‌کنیم.                                                  | 3.1<br>چه سیستمی برای نظارت و ارزیابی اجرای برنامه‌های آموزش سواد رسانه‌ای در مدارس وجود دارد؟                                    |
| A37<br>A38        | افزایش توان تحلیل محتوای رسانه‌ای<br>دانش‌آموزان<br>خلاقیت بیشتر معلمان در فعالیت‌های تعاملی         | ارزیابی‌ها نشان می‌دهد دانش‌آموزان در تحلیل پیام‌های رسانه‌ای پیشرفت کرده‌اند و معلمان هم فعالیت‌های خلاق‌تری ارائه می‌دهند. نتایج آزمون‌ها و مشارکت در کلاس این موضوع را تأیید می‌کند. | 3.2<br>آیا ارزیابی‌های انجام شده بهبود در عملکرد معلمان و یادگیری دانش‌آموزان را نشان می‌دهد؟ چگونه؟                              |
| A39<br>A40<br>A41 | بازخوردهای مفید اما گاه سطحی<br>کمبود زمان ناظران<br>پیشنهاد‌های سازنده                              | بازخوردهای ناظران عموماً مفید است؛ اما به علت کمبود وقت، گاه کلی و سطحی می‌شود. با این حال پیشنهادهایی مطرح می‌شود که عملی و قابل پیگیری هستند.                                         | 3.3<br>نظراتان درباره کیفیت بازخوردهای ارائه شده از سوی ناظران آموزشی چیست؟ آیا این بازخوردها سازنده و عملی هستند؟                |
| A42<br>A43<br>A44 | نبود شاخص‌های دقیق<br>محدودیت زمانی ناظران<br>فقدان ابزارهای ارزیابی استاندارد                       | نبود شاخص‌های سنجش مهارت سواد رسانه‌ای و کمبود زمان بازدیدهای حضوری، کیفیت نظارت را کاهش می‌دهد. ضمن این‌که ابزارهای ارزیابی استاندارد در اختیار نیست.                                  | 3.4<br>به نظر شما، چه مشکلات و چالش‌هایی در فرایند نظارت و ارزیابی آموزش سواد رسانه‌ای وجود دارد؟                                 |
| A45<br>A46        | تعریف شاخص‌های قابل اندازه‌گیری                                                                      | پیشنهاد می‌شود شاخص‌هایی دقیق و قابل سنجش تعریف                                                                                                                                         | 3.5<br>چه پیشنهاداتی برای بهبود                                                                                                   |

|                   |                                                                                          |                                                                                                                                                                                          |                                                                                                             |  |
|-------------------|------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|
| A47               | اختصاص زمان کافی به ناظران<br>روش های ارزیابی پروژه محور                                 | شود، زمان کافی برای ناظران در نظر گرفته شود و از<br>ارزیابی های پروژه محور برای سنجش بهتر مهارت<br>دانش آموزان استفاده شود.                                                              | فرآیند نظارت و ارزیابی در<br>آموزش سواد رسانه ای<br>دارید؟                                                  |  |
| A48<br>A49<br>A50 | کمبود منابع مالی و تخصصی<br>عدم هماهنگی در برنامه ریزی درسی<br>نگرش سنتی برخی خانواده ها | تأمین منابع مالی و نیروی متخصص همچنان دشوار است<br>و گاهی رویکرد سنتی والدین مانع پیشرفت طرح های<br>جدید می شود.                                                                         | 4.1 به طور کلی، به نظر شما<br>بزرگ ترین چالش های<br>موجود در آموزش سواد<br>رسانه ای چیست؟                   |  |
| A51<br>A52<br>A53 | افزایش آگاهی نسبت به محتوای فضای<br>مجازی<br>رونق بحث های انتقادی<br>انگیزه بیشتر معلمان | دانش آموزان با دقت و حساسیت بیشتری به اخبار و مطالب<br>آنلاین نگاه می کنند. فضای بحث های کلاسی پویاتر شده و<br>معلمان نیز انگیزه دارند تا اطلاعات خود را به روز نگه<br>دارند.            | 4.2 آیا در طی فرایند اجرای<br>این برنامه ها تغییرات مثبتی<br>مشاهده کرده اید؟ اگر بله،<br>لطفاً توضیح دهید. |  |
| A54<br>A55<br>A56 | آینده روشن با حمایت بیشتر وزارت<br>به روزرسانی محتوای درسی<br>هماهنگی نهادی              | اگر وزارت آموزش و پرورش در حوزه منابع و آموزش<br>معلمان سرمایه گذاری بیشتری کند، چشم انداز سواد<br>رسانه ای بسیار امیدبخش خواهد بود. به روزرسانی کتب<br>درسی و هماهنگی نهادها ضروری است. | 4.3 آینده آموزش سواد<br>رسانه ای را چگونه<br>می بینید؟ چه تغییراتی لازم<br>است؟                             |  |
| A57<br>A58        | تجربه پروژه گروهی تحلیل محتوای<br>رسانه ها<br>افزایش حساسیت و دقت دانش آموزان            | در یک پروژه گروهی، دانش آموزان محتوای رسانه ای را<br>تحلیل و نتایج را به صورت پوستر ارائه کردند. این کار<br>باعث شد سطح آگاهی و دقت آن ها در مواجهه با اخبار<br>بالا برود.               | 4.4 آیا مورد یا تجربه خاصی<br>در رابطه با آموزش سواد<br>رسانه ای دارید که مایل<br>باشید به اشتراک بگذارید؟  |  |

با توجه به جدول (۱-۴) در تحلیل مصاحبه ها با مدیر دبیرستان، چالش های اصلی در آموزش سواد رسانه ای شامل کمبود بودجه، ناهماهنگی سیاست گذاری ها، و کمبود منابع انسانی و تخصصی بود. مشکلاتی مانند ناهماهنگی برنامه ریزی درسی و عدم تطابق با نیازهای روز و شبکه های اجتماعی نیز مطرح شد. نظارت ها بیشتر فرمالیته بوده و ابزارهای ارزیابی اثربخشی دقیق وجود ندارد. پیشنهاداتی برای بهبود شامل تقویت هماهنگی وزارت و مدارس، استفاده از کارشناسان و تدوین نقشه راه با شاخص های قابل اندازه گیری بود. با وجود این چالش ها، تغییرات مثبتی مانند افزایش آگاهی دانش آموزان و بهبود تحلیل های انتقادی در کلاس های درس مشاهده شده است.

#### جدول (۲-۴) بررسی و تحلیل محتوای مصاحبه با کارشناس برنامه ریزی

| شماره<br>سؤال | سؤال مصاحبه                                                                                 | پاسخ مصاحبه شونده                                                                                                                           | مضامین اساسی استخراج شده                                                           | کدها            |
|---------------|---------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------|-----------------|
| 1             | چه موانعی در تدوین برنامه های<br>آموزشی وجود دارد؟                                          | نبود داده های دقیق، بی توجهی به تحلیل های مبتنی<br>بر شواهد، ضعف همکاری بین بخشی.                                                           | نبود داده های دقیق<br>تحلیل ناکافی<br>ضعف همکاری بین بخشی                          | B1<br>B2<br>B3  |
| 2             | آیا معلمان در اجرای این برنامه ها نقشی<br>دارند؟                                            | نبود انگیزه و آموزش های ناکافی برای معلمان.                                                                                                 | کمبود انگیزه معلمان<br>نیاز به آموزش                                               | B4<br>B5        |
| 3             | ابزارهای نظارتی چگونه طراحی<br>شده اند؟                                                     | ابزارها تئوریک و غیر کاربردی هستند.                                                                                                         | ابزارهای تئوریک<br>نبود همخوانی با نیاز واقعی                                      | B6<br>B7        |
| 1.1           | نظرتان درباره وضعیت فعلی برنامه ریزی<br>آموزش سواد رسانه ای در وزارت<br>آموزش و پرورش چیست؟ | «در حال حاضر برنامه ریزی های انجام شده نسبتاً<br>کلی و غیرانعطاف پذیر است و هنوز به طور کامل<br>با نیازهای امروز دانش آموزان همخوانی ندارد. | برنامه ریزی کلی و غیرانعطاف پذیر<br>عدم همخوانی با نیازهای روز<br>کندی به روزرسانی | B8<br>B9<br>B10 |

|                   |                                                                                 |                                                                                                                                                                                                                          |                                                                                                                            |     |
|-------------------|---------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
|                   |                                                                                 | البته تلاش‌هایی برای به‌روزرسانی این برنامه‌ها آغاز شده، اما روند آن کمی کند پیش می‌رود.»                                                                                                                                |                                                                                                                            |     |
| B11<br>B12<br>B13 | تأثیر سیاست‌ها و اسناد بالادستی<br>محدودیت‌های مالی<br>شکاف نسلی                | «عواملی مانند سیاست‌ها و اسناد بالادستی آموزش و پرورش، ظرفیت‌های موجود در مدارس و سطح آگاهی مدیران درباره فضای دیجیتال بیشترین تأثیر را داشته‌اند. همچنین محدودیت‌های مالی و وجود شکاف نسلی هم بی‌تأثیر نبوده است.»      | به نظر شما چه عواملی در تدوین برنامه‌های آموزشی مرتبط با سواد رسانه‌ای تأثیرگذار بوده‌اند؟                                 | 1.2 |
| B14<br>B15<br>B16 | شفافیت نسبی<br>عدم مشارکت فعال ذی‌نفعان<br>نبود هماهنگی بین بخش‌های مختلف وزارت | «این فرآیند تا حدودی شفاف بوده، اما جزئیات آن برای برخی گروه‌ها مبهم مانده است. عدم مشارکت فعال ذی‌نفعان و نبود هماهنگی میان بخش‌های مختلف وزارت، مهم‌ترین مشکلات به‌شمار می‌رود.»                                       | آیا فرآیند برنامه‌ریزی آموزش سواد رسانه‌ای به‌صورت مناسب و شفاف انجام شده است؟ اگر نه، چه مشکلاتی وجود دارد؟               | 1.3 |
| B17<br>B18<br>B19 | توجه نسبی به نیازهای واقعی<br>نبود ارزیابی میدانی کافی<br>غلبه جنبه تئوریک      | «به نیازهای واقعی توجهی نسبی شده ولی هنوز بخشی از این نیازها مغفول مانده است؛ به‌ویژه در حوزه مهارت‌های عملی کار با رسانه‌های نوین. ارزیابی‌های میدانی کافی صورت نگرفته و بخشی از برنامه‌ها جنبه تئوریک دارند.»          | در برنامه‌ریزی‌های انجام شده تا چه حد به نیازهای واقعی دانش‌آموزان و معلمان توجه شده است؟                                  | 1.4 |
| B20<br>B21<br>B22 | مشارکت معلمان و دانش‌آموزان<br>پژوهش‌های میدانی<br>تعریف دقیق اهداف و شاخص‌ها   | «توصیه می‌کنم از نظرات معلمان و دانش‌آموزان در تمامی مراحل طراحی استفاده شود و بر پایه پژوهش‌های میدانی، به‌روزرسانی مداوم صورت گیرد. همچنین تعریف دقیق اهداف و شاخص‌های اجرایی می‌تواند شفافیت برنامه‌ها را بیشتر کند.» | آیا شما پیشنهاداتی برای بهبود برنامه‌ریزی آموزش سواد رسانه‌ای دارید؟                                                       | 1.5 |
| B23<br>B24        | اجرای تلفیقی یا کارگاه‌های فوق‌برنامه<br>نبود وحدت رویه در مدارس                | «معمولاً به‌صورت تلفیقی در برخی دروس گنجانده شده یا در قالب کارگاه‌های فوق‌برنامه برگزار می‌شود. با این حال، وحدت رویه مشخصی وجود ندارد و هر مدرسه بنا بر امکاناتش عمل می‌کند.»                                          | چگونه اجرای برنامه‌های آموزش سواد رسانه‌ای در مدرسه شما انجام می‌شود؟                                                      | 2.1 |
| B25<br>B26<br>B27 | توانمندی محدود معلمان<br>آموزش‌های اغلب تئوریک<br>نیاز به آموزش‌های تخصصی‌تر    | «بسیاری از معلمان شناخت کلی از رسانه‌ها دارند اما برای تدریس تخصصی سواد رسانه‌ای نیاز به آموزش‌های هدفمندتر احساس می‌شود. دوره‌های ضمن خدمت برگزار شده، اما بیشتر جنبه تئوریک داشته و پیگیری عملی کافی نیست.»            | به نظر شما معلمان چه میزان از توانمندی لازم برای تدریس سواد رسانه‌ای برخوردارند؟ آیا آموزش‌های لازم به آن‌ها داده شده است؟ | 2.2 |
| B28<br>B29<br>B30 | زیرساخت‌های نامتوازن<br>کمبود تجهیزات در مناطق محروم<br>مشکلات بودجه            | «در شهرهای بزرگ زیرساخت‌های مناسبی چون اینترنت پرسرعت و تجهیزات دیجیتال تا حدی مهیا است، اما در مناطق محروم با کمبود شدید امکانات روبه‌رو هستیم. مشکل بودجه برای تأمین نرم‌افزارها و محتوای آموزشی نیز احساس می‌شود.»    | چه زیرساخت‌هایی (مانند تجهیزات فناوری، اینترنت و منابع مالی) برای اجرای مؤثر این برنامه‌ها فراهم شده است؟                  | 2.3 |
| B31<br>B32<br>B33 | مقاومت معلمان (کمبود مهارت و نگرانی)<br>مقاومت والدین (ترس از مضرات رسانه)      | «بله، برخی معلمان به دلیل کمبود مهارت یا نگرانی از تغییر شیوه تدریس مقاومت نشان می‌دهند.»                                                                                                                                | آیا در فرایند اجرا با مقاومت‌هایی از سوی معلمان، دانش‌آموزان یا والدین مواجه شده‌اید؟                                      | 2.4 |

|                   |                                                                                       |                                                                                                                                                                                                                         |                                                                                                                 |
|-------------------|---------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                   | جذاب نبودن محتوا                                                                      | می‌دهند؛ والدین هم گاهی نگران تأثیرات منفی فضای مجازی هستند. دانش‌آموزان معمولاً استقبال می‌کنند اما برایشان محتوای آموزشی جذاب نیست.»                                                                                  | مواجهه شده‌اید؟ دلایل این مقاومت‌ها چیست؟                                                                       |
| B34<br>B35<br>B36 | توانمندسازی تخصصی معلمان<br>تأمین زیرساخت‌ها<br>طراحی محتوای تعاملی و جذاب            | «توانمندسازی تخصصی معلمان، تأمین زیرساخت‌های کافی و ایجاد انگیزه برای مشارکت فعال همه ذی‌نفعان نقش کلیدی دارند. همچنین طراحی محتواهای تعاملی و جذاب، فرایند یادگیری را اثربخش‌تر می‌کند.»                               | 2.5 چه عواملی می‌تواند به اجرای بهتر برنامه‌های آموزش سواد رسانه‌ای کمک کند؟                                    |
| B37<br>B38        | ساختار کلی و غیرانحصاری نظارت<br>اتکا به گزارش‌های مدیران و بازرسان                   | «یک سیستم ارزیابی کلی در بخش آموزش‌های ویژه مهارتی تعریف شده، اما هنوز ساختار منسجم و اختصاصی برای سواد رسانه‌ای ایجاد نشده است. بیشتر نظارت به گزارش‌های مدیران مدارس و بازرسان آموزشی متکی است.»                      | 3.1 چه سیستمی برای نظارت و ارزیابی اجرای برنامه‌های آموزش سواد رسانه‌ای در مدارس وجود دارد؟                     |
| B39<br>B40        | بهبود نسبی در مدارس پیشرو<br>فقدان ارزیابی سیستماتیک بلندمدت                          | «در سطح مدارس پیشرو شاهد بهبود نسبی هستیم، مانند افزایش مهارت دانش‌آموزان در تشخیص اخبار جعلی. اما ارزیابی سیستماتیک که اثرات بلندمدت را بررسی کند، هنوز به‌طور کامل صورت نگرفته است.»                                  | 3.2 آیا ارزیابی‌های انجام شده بهبود در عملکرد معلمان و یادگیری دانش‌آموزان را نشان می‌دهد؟ چگونه؟               |
| B41<br>B42<br>B43 | کلی بودن بازخوردها<br>تمرکز بر جنبه‌های اداری<br>نیاز به پیشنهادها عملی               | «بازخوردها عمدتاً کلی و متمرکز بر جنبه‌های اداری است و گاهی توجه کافی به ابعاد محتوایی و روش‌های تدریس ندارد. اگر بازخوردها عملی‌تر و همراه با راهکارهای مشخص باشد، تأثیر مطلوب‌تری خواهد داشت.»                        | 3.3 نظراتان درباره کیفیت بازخوردهای ارائه‌شده از سوی ناظران آموزشی چیست؟ آیا این بازخوردها سازنده و عملی هستند؟ |
| B44<br>B45        | فقدان شاخص‌های دقیق و زمان‌بندی<br>کمبود تخصص ناظران رسانه‌ای                         | «فقدان شاخص‌های دقیق و زمان‌بندی مشخص برای ارزیابی، یکی از چالش‌های مهم است. همچنین، کمبود تخصص در حوزه رسانه میان ناظران باعث می‌شود ارزیابی‌ها گاهی سطحی انجام شود.»                                                  | 3.4 به نظر شما، چه مشکلات و چالش‌هایی در فرایند نظارت و ارزیابی آموزش سواد رسانه‌ای وجود دارد؟                  |
| B46<br>B47<br>B48 | طراحی چارچوب استاندارد ارزیابی<br>آموزش ناظران<br>همکاری کارشناسان رسانه              | «طراحی چارچوب ارزیابی استاندارد همراه با شاخص‌های کمی و کیفی، و آموزش ناظران در زمینه سواد رسانه‌ای از اولویت‌هاست. همچنین ایجاد پل ارتباطی میان کارشناسان رسانه و مسئولان آموزشی می‌تواند روند ارزیابی را بهتر کند.»   | 3.5 چه پیشنهاداتی برای بهبود فرآیند نظارت و ارزیابی در آموزش سواد رسانه‌ای دارید؟                               |
| B49<br>B50<br>B51 | کمبود زیرساخت<br>ناکافی بودن آموزش تخصصی معلمان<br>محدودیت‌های فرهنگی و نگرانی والدین | «از نگاه من، مهم‌ترین چالش‌ها عبارت‌اند از کمبود زیرساخت، ناکافی بودن آموزش تخصصی معلمان و عدم به‌روزرسانی سریع محتواها. همچنین محدودیت‌های فرهنگی و نگرانی خانواده‌ها درباره استفاده از فضای مجازی نیز مسئله‌ساز است.» | 4.1 به‌طور کلی، به‌نظر شما بزرگ‌ترین چالش‌های موجود در آموزش سواد رسانه‌ای چیست؟                                |
| B52<br>B53        | پیشرفت مهارت‌های دیجیتال دانش‌آموزان در                                               | «بله، در مدرسی که معلمان علاقه‌مند به یادگیری                                                                                                                                                                           | 4.2 آیا در طی فرایند اجرای این برنامه‌ها                                                                        |

|     |                                                                                               |                                                                                                                                                                                                                                              |                                                                                                       |
|-----|-----------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|     | تغییرات مثبتی مشاهده کرده‌اید؟ اگر بله، لطفاً توضیح دهید.                                     | مهارت‌های رسانه‌ای هستند، دانش‌آموزان از نظر سواد دیجیتال پیشرفت محسوسی داشته‌اند. این پیشرفت در تشویق آن‌ها به تفکر نقاد و استفاده مسئولانه از منابع آنلاین مشهود است.                                                                      | مدارس پیشرو تفکر نقاد و استفاده مسئولانه                                                              |
| 4.3 | آینده آموزش سواد رسانه‌ای را چگونه می‌بینید؟ چه تغییراتی لازم است؟                            | «آینده امیدوارکننده خواهد بود اگر برنامه‌ها همگام با تحولات روز دنیا به‌روزرسانی شوند و بستری پویا برای همکاری میان ذی‌نفعان فراهم شود. در این مسیر، توسعه زیرساخت‌ها، تأمین منابع مالی و مشارکت بیشتر معلمان و والدین الزامی است.»          | B54<br>B55<br>B56<br>آینده امیدوارکننده ضرورت به‌روزرسانی مداوم، توسعه زیرساخت مشارکت معلمان و والدین |
| 4.4 | آیا مورد یا تجربه خاصی در رابطه با آموزش سواد رسانه‌ای دارید که مایل باشید به اشتراک بگذارید؟ | «بله، تجربه موفق‌تری از یکی از دبیرستان‌های ناحیه غرب شهر داشتیم که با راه‌اندازی باشگاه رسانه‌ای، دانش‌آموزان ضمن یادگیری مهارت‌های رسانه‌ای، برای انتشار نشریه دیجیتال مدرسه هم فعالیت می‌کردند و این رویکرد مشارکتی اثربخشی بالایی داشت.» | B57<br>B58<br>B59<br>تجربه باشگاه رسانه‌ای در دبیرستان مشارکتی بودن رویکرد اثربخشی بالا               |

با توجه به جدول (۲-۴) بررسی داده‌های جدول نشان می‌دهد که آموزش سواد رسانه‌ای در نظام آموزشی با چالش‌هایی در تدوین، اجرا و ارزیابی مواجه است. در مرحله تدوین، ضعف داده‌ها، تحلیل‌های ناکافی، و همکاری محدود بین‌بخشی، کیفیت برنامه‌ریزی را کاهش داده‌اند. همچنین، تأثیر اسناد بالادستی، کمبود منابع مالی و شکاف نسلی نیز بر روند طراحی مؤثر بوده است. در اجرای برنامه‌ها، انگیزه پایین معلمان، آموزش‌های بیشتر نظری، نابرابری زیرساخت‌ها، و مقاومت برخی معلمان و والدین از مهم‌ترین موانع‌اند. نبود وحدت رویه و جذابیت پایین محتوا نیز اثربخشی را کاهش داده است. در بخش ارزیابی، ضعف ساختار نظارتی، کمبود شاخص‌های دقیق و تخصص ناظران باعث شده بازخوردها اغلب کلی و غیرعملی باشند. با این حال، تجربه‌های موفق‌ی مانند باشگاه‌های رسانه‌ای در مدارس پیشرو نشان می‌دهد که با تقویت زیرساخت، مشارکت فعال ذی‌نفعان و به‌روزرسانی مستمر برنامه‌ها، می‌توان به آینده‌ای امیدوارکننده برای آموزش سواد رسانه‌ای دست یافت.

#### جدول (۳-۴) بررسی و تحلیل محتوای مصاحبه با معلم دوره متوسطه

| شماره سؤال | سؤال مصاحبه                                                                            | پاسخ مصاحبه شونده                                                                                                                             | مفاهیم اساسی استخراج شده                                                   | کدها           |
|------------|----------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------|----------------|
| 1          | چالش‌های شما در تدریس سواد رسانه‌ای چیست؟                                              | نبود منابع درسی استاندارد، انگیزه کم دانش‌آموزان، محدودیت امکانات فناوری.                                                                     | نبود منابع استاندارد<br>کمبود انگیزه دانش‌آموزان<br>محدودیت امکانات فناوری | C1<br>C2<br>C3 |
| 2          | آیا شما از برنامه‌های موجود رضایت دارید؟                                               | برنامه‌ها سطحی و فاقد عمق لازم هستند.                                                                                                         | سطحی بودن برنامه‌ها                                                        | C4             |
| 3          | نظارت‌ها چگونه بر تدریس شما تأثیر می‌گذارند؟                                           | نظارت‌ها فقط به گزارش‌دهی و تکمیل فرم‌ها محدود می‌شوند.                                                                                       | نظارت فرمالیته<br>عدم توجه به واقعیت‌های کلاسی                             | C5<br>C6       |
| 1.1        | نظراتان درباره وضعیت فعلی برنامه‌ریزی آموزش سواد رسانه‌ای در وزارت آموزش و پرورش چیست؟ | «به نظر من برنامه‌ریزی فعلی هنوز به حد کافی جامع نیست و بسیاری از نیازها و پیش‌نیازهای واقعی مدارس و معلمان در آن به طور دقیق دیده نشده‌اند.» | عدم جامعیت برنامه‌ریزی<br>توجه ناکافی به مدارس                             | C7<br>C8       |
| 1.2        | به نظر شما چه عواملی در تدوین برنامه‌های                                               | «عواملی مانند سیاست‌های بالادستی، فناوری‌های نوین و تا                                                                                        | تأثیر اسناد بالادستی                                                       | C9<br>C10      |

|     |                                                                                                                            |                                                                                                                                                                                                    |                                                                                    |
|-----|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------|
|     | آموزشی مرتبط با سواد رسانه‌ای تأثیرگذار بوده‌اند؟                                                                          | حدی نیازهای جامعه تأثیرگذار بوده‌اند؛ اما مشارکت مستقیم معلمان و دانش‌آموزان کم بوده است.»                                                                                                         | فناوری‌های نوین و مشارکت اندک معلمان                                               |
| 1.3 | آیا فرآیند برنامه‌ریزی آموزش سواد رسانه‌ای به‌صورت مناسب و شفاف انجام شده است؟ اگر نه، چه مشکلاتی وجود دارد؟               | «به‌صورت کامل شفاف نبوده و اطلاعات کافی در اختیار معلمان قرار نگرفته است. همچنین، عدم همسویی با شرایط واقعی مدارس و کمبود منابع مالی مشکلات مهمی هستند.»                                           | C11<br>C12<br>عدم شفافیت در فرآیند برنامه‌ریزی<br>کمبود اطلاعات و منابع مالی       |
| 1.4 | در برنامه‌ریزی‌های انجام شده تا چه حد به نیازهای واقعی دانش‌آموزان و معلمان توجه شده است؟                                  | «برخی مباحث کلی لحاظ شده اما به نیازهای خاص هر پایه و سطح مهارتی دانش‌آموزان توجه کافی نشده است و نقش معلمان در ارزیابی نیازها هم کمرنگ بوده است.»                                                 | C13<br>بی‌توجهی نسبی به نیازهای واقعی دانش‌آموزان و معلمان                         |
| 1.5 | آیا شما پیشنهاداتی برای بهبود برنامه‌ریزی آموزش سواد رسانه‌ای دارید؟                                                       | «بهتر است کارگروه‌های تخصصی متشکل از معلمان فعال در حوزه فناوری و رسانه تشکیل شود و از تجربیات آن‌ها استفاده گردد. همچنین بودجه و منابع آموزشی مناسب همراه با انعطاف در چارچوب برنامه‌ها مهم است.» | C14<br>C15<br>تشکیل کارگروه‌های تخصصی<br>انعطاف در برنامه و تخصیص بودجه            |
| 2.1 | چگونه اجرای برنامه‌های آموزش سواد رسانه‌ای در مدرسه شما انجام می‌شود؟                                                      | «در مدرسه ما بیشتر به شکل کارگاه‌های دانش‌آموزی و برخی فعالیت‌های جانبی پیش می‌رود اما انسجام چندانی ندارد و بیشتر به ابتکار فردی معلمان بستگی دارد.»                                              | C16<br>C17<br>اجرای کارگاه‌های دانش‌آموزی<br>عدم انسجام در فعالیت‌ها               |
| 2.2 | به‌نظر شما معلمان چه میزان از توانمندی لازم برای تدریس سواد رسانه‌ای برخوردارند؟ آیا آموزش‌های لازم به آن‌ها داده شده است؟ | «بسیاری از معلمان با مفاهیم پایه آشنا هستند اما آموزش تخصصی یا کارگاه عملی کافی برایشان برگزار نشده است و سطح توانمندی میان معلمان متفاوت است.»                                                    | C18<br>C19<br>توانمندی متفاوت معلمان<br>نبود آموزش تخصصی کافی                      |
| 2.3 | چه زیرساخت‌هایی (مانند تجهیزات فناوری، اینترنت و منابع مالی) برای اجرای مؤثر این برنامه‌ها فراهم شده است؟                  | «در مدرسه ما اینترنت ضعیف است و امکاناتی مثل رایانه یا تبلت برای همه دانش‌آموزان فراهم نیست. همچنین تأمین بودجه محدود بوده و اجرای کامل برنامه‌ها را دشوار می‌کند.»                                | C20<br>C21<br>ضعف زیرساخت اینترنت<br>کمبود تجهیزات و بودجه                         |
| 2.4 | آیا در فرایند اجرا با مقاومت‌هایی از سوی معلمان، دانش‌آموزان یا والدین مواجه شده‌اید؟ دلایل این مقاومت‌ها چیست؟            | «برخی والدین نگران اتلاف زمان دروس اصلی و تأثیرات منفی اینترنت هستند. بعضی معلمان هم به‌دلیل کمبود زمان و آشنایی محدود با ابزارهای فناوری مقاومت نشان می‌دهند.»                                    | C22<br>C23<br>مقاومت والدین نگران<br>کمبود زمان معلمان برای یادگیری فناوری         |
| 2.5 | چه عواملی می‌تواند به اجرای بهتر برنامه‌های آموزش سواد رسانه‌ای کمک کند؟                                                   | «ارائه آموزش ضمن‌خدمت، فراهم کردن امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری و آگاه‌سازی والدین از اهمیت سواد رسانه‌ای، در اجرای بهتر این برنامه‌ها مؤثرند.»                                                  | C24<br>C25<br>C26<br>آموزش ضمن‌خدمت برای معلمان<br>تأمین امکانات آگاهی‌بخشی والدین |
| 3.1 | چه سیستمی برای نظارت و ارزیابی اجرای برنامه‌های آموزش سواد رسانه‌ای در مدارس وجود دارد؟                                    | «به‌طور رسمی، کارشناسان حوزه فناوری و گروه‌های آموزشی گاهی از کلاس‌ها بازدید می‌کنند؛ اما سیستم مدون و هدفمند برای ارزیابی دوره‌ای دیده نمی‌شود.»                                                  | C27<br>C28<br>نظارت غیررسمی کارشناسان<br>عدم وجود سیستم ارزیابی مدون               |
| 3.2 | آیا ارزیابی‌های انجام شده بهبود عملکرد معلمان و یادگیری دانش‌آموزان را نشان می‌دهد؟ چگونه؟                                 | «جایی که ارزیابی صورت می‌گیرد، دانش‌آموزان در تشخیص محتوای معتبر بهتر عمل می‌کنند و برخی معلمان روش تدریس خود را به‌روزرسانی کرده‌اند.»                                                            | C29<br>بهبود آگاهی دانش‌آموزان و به‌روزشدن شیوه تدریس معلمان                       |
| 3.3 | نظراتان درباره کیفیت بازخوردهای ارائه‌شده از سوی ناظران آموزشی چیست؟ آیا این بازخوردها سازنده و عملی هستند؟                | «بیشتر بازخوردها کلی و تشویقی است اما هنوز نیاز به جزئیات و برنامه عملی وجود دارد تا معلمان بتوانند واقعاً روش کارشان را اصلاح کنند.»                                                              | C30<br>C31<br>بازخوردهای کلی و تشویقی<br>نیاز به راهکارهای عملی                    |
| 3.4 | به نظر شما، چه مشکلات و چالش‌هایی در فرایند نظارت و ارزیابی آموزش سواد                                                     | «شاخص‌های مشخصی وجود ندارد، نیروی متخصص در حوزه رسانه کم است و زمان و بودجه هم برای ارزیابی                                                                                                        | C32<br>C33<br>C34<br>فقدان شاخص‌های روشن<br>کمبود نیروی متخصص                      |

|                   |                                                                      |                                                                                                                                                                                   |                                                                                                |     |
|-------------------|----------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
|                   | محدودیت زمان و بودجه                                                 | دقیق محدود است؛ این موارد فرایند ارزیابی را دشوار می‌کند.                                                                                                                         | رسانه‌ای وجود دارد؟                                                                            |     |
| C35<br>C36        | استفاده از شاخص‌های کمی و کیفی هم‌اندیشی معلمان و ناظران             | «تعیین شاخص‌های قابل اندازه‌گیری، برگزاری نشست‌های هم‌اندیشی میان معلمان و ناظران و استفاده از آزمون‌های عملکردی و پروژه‌های دانش‌آموزی کمک می‌کند.»                              | چه پیشنهاداتی برای بهبود فرآیند نظارت و ارزیابی در آموزش سواد رسانه‌ای دارید؟                  | 3.5 |
| C37<br>C38<br>C39 | کمبود آموزش تخصصی معلمان نبود زیرساخت نگرانی والدین                  | «کمبود آموزش تخصصی معلمان، نبود زیرساخت‌های مناسب در مدارس و حساسیت والدین نسبت به کاربرد رسانه‌ها، از مهم‌ترین چالش‌ها هستند.»                                                   | به‌طور کلی، به‌نظر شما بزرگ‌ترین چالش‌های موجود در آموزش سواد رسانه‌ای چیست؟                   | 4.1 |
| C40<br>C41        | رشد تفکر انتقادی دانش‌آموزان آشنایی بیشتر معلمان با ابزارهای دیجیتال | «برخی دانش‌آموزان در تشخیص اطلاعات آنلاین آگاه‌تر شده‌اند و معلمان هم تا حدی شیوه تدریس خود را متحول کرده‌اند.»                                                                   | آیا در طی فرایند اجرای این برنامه‌ها تغییرات مثبتی مشاهده کرده‌اید؟ اگر بله، لطفاً توضیح دهید. | 4.2 |
| C42<br>C43        | اهمیت روزافزون سواد رسانه‌ای به‌روزرسانی مداوم محتوای درسی           | «با رشد فناوری، این آموزش‌ها حیاتی‌تر می‌شوند. ایجاد دوره‌های تخصصی برای معلمان، به‌روزرسانی محتوای درسی و حمایت مدارس برای توسعه زیرساخت‌ها ضروری است.»                          | آینده آموزش سواد رسانه‌ای را چگونه می‌بینید؟ چه تغییراتی لازم است؟                             | 4.3 |
| C44<br>C45        | اجرای پروژه‌های دانش‌آموزی جذابیت و کاربردی بودن سواد رسانه‌ای       | «سال گذشته یک پروژه درباره تشخیص اخبار جعلی داشتیم که دانش‌آموزان با اشتیاق و خلاقیت بالایی آن را انجام دادند و نشان داد آموزش سواد رسانه‌ای می‌تواند بسیار جذاب و کاربردی باشد.» | آیا مورد یا تجربه خاصی در رابطه با آموزش سواد رسانه‌ای دارید که مایل باشید به اشتراک بگذارید؟  | 4.4 |
| C46<br>C47        | عدم جامعیت برنامه‌ریزی توجه ناکافی به مدارس                          | «به نظر من برنامه‌ریزی فعلی هنوز به حد کافی جامع نیست و بسیاری از نیازها و پیش‌نیازهای واقعی مدارس و معلمان در آن به طور دقیق دیده نشده‌اند.»                                     | نظرتان درباره وضعیت فعلی برنامه‌ریزی آموزش سواد رسانه‌ای در وزارت آموزش و پرورش چیست؟          | 1.1 |

تحلیل جدول (۳-۴) نشان می‌دهد که آموزش سواد رسانه‌ای با چالش‌هایی مانند نبود منابع استاندارد، انگیزه پایین دانش‌آموزان، محدودیت‌های فناورانه و برنامه‌ریزی سطحی روبه‌روست. معلم مصاحبه‌شونده نظارت‌های آموزشی را ناکارآمد و برنامه‌ریزی‌ها را فاقد جامعیت و هم‌راستایی با نیازهای واقعی مدارس می‌داند. کمبود آموزش تخصصی برای معلمان، ضعف زیرساخت‌ها، و مقاومت برخی والدین و معلمان نیز اجرای این آموزش‌ها را دشوار کرده است. با این حال، تجربه‌هایی مانند کارگاه‌ها و پروژه‌های دانش‌آموزی، رشد تفکر انتقادی را نشان می‌دهد. نبود شاخص‌های ارزیابی مشخص و بازخوردهای کلی، فرایند نظارت را کم‌اثر کرده‌اند. معلم بر ضرورت آموزش ضمن خدمت، تخصیص بودجه، به‌روزرسانی محتوا و مشارکت معلمان در برنامه‌ریزی تأکید دارد و آینده سواد رسانه‌ای را وابسته به این اقدامات می‌داند.

#### جدول (۴-۵) بررسی و تحلیل محتوای مصاحبه با کارشناس برنامه‌ریزی آموزشی

| شماره سؤال | سوال                                 | پاسخ مصاحبه‌شونده                                                | مفاهیم استخراج شده              | کدها     |
|------------|--------------------------------------|------------------------------------------------------------------|---------------------------------|----------|
| 1          | چالش‌های برنامه‌ریزی                 | نبود بودجه کافی برای طرح‌های سواد رسانه‌ای.                      | محدودیت بودجه                   | F1       |
| 2          | مشکلات اجرای برنامه‌ها               | معلمان نیازمند آموزش بیشتر برای تدریس مباحث سواد رسانه‌ای هستند. | نیاز به آموزش معلمان            | F2       |
| 3          | مشکلات نظارت و ارزیابی               | نظارت بیشتر به صورت صوری انجام می‌شود و معیارهای مشخصی ندارد.    | نظارت صوری، نبود معیارهای نظارت | F3<br>F4 |
| 1.1        | نظرتان درباره وضعیت فعلی برنامه‌ریزی | برنامه‌ریزی‌های فعلی در آغاز راه خود هستند و هنوز جای کار        | ضعف هماهنگی                     | F5       |

|                   |                                                             |                                                                                                                                                                            |                                                                                                                         |     |
|-------------------|-------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| F6<br>F7          | آغاز راه<br>لزوم سامان‌دهی                                  | زیادی برای سامان‌دهی دارند. هماهنگی بین‌بخشی و لحاظ کردن<br>نیازهای بومی کمتر دیده می‌شود.                                                                                 | آموزش سواد رسانه‌ای در وزارت آموزش و<br>پرورش چیست؟                                                                     |     |
| F8<br>F9          | تأثیر فناوری و رسانه<br>تمایل به استاندارد جهانی            | فشار فناوری و رسانه‌های نوین و تغییر سبک یادگیری<br>دانش‌آموزان بیشترین تأثیر را داشته‌اند. همچنین تمایل به همگام<br>شدن با استانداردهای جهانی آموزشی عامل دیگری بوده است. | به نظر شما چه عواملی در تدوین برنامه‌های<br>آموزشی مرتبط با سواد رسانه‌ای تأثیرگذار<br>بوده‌اند؟                        | 1.2 |
| F10<br>F11<br>F12 | عدم شفافیت<br>کمبود نیروی متخصص<br>منابع مالی محدود         | فرآیند برنامه‌ریزی هنوز به‌طور کامل شفاف نیست و تعریف<br>اهداف کمی و کیفی مشخص صورت نگرفته است. کمبود نیروی<br>متخصص و منابع مالی مانع از اجرای شفاف می‌شود.               | آیا فرآیند برنامه‌ریزی آموزش سواد رسانه‌ای<br>به‌صورت مناسب و شفاف انجام شده است؟<br>اگر نه، چه مشکلاتی وجود دارد؟      | 1.3 |
| F13<br>F14        | عدم توجه ساختارمند به<br>نیاز مخاطبان<br>فاصله محتوایی      | تلاش‌هایی برای نیازسنجی انجام شده اما ساختارمند و علمی<br>نیست. بخشی از محتوای فعلی با شرایط واقعی مدرسه فاصله<br>دارد.                                                    | در برنامه‌ریزی‌های انجام شده تا چه حد به<br>نیازهای واقعی دانش‌آموزان و معلمان توجه<br>شده است؟                         | 1.4 |
| F15<br>F16<br>F17 | استانداردسازی<br>تشکیل کارگروه<br>متخصص<br>آموزش ضمن خدمت   | تدوین چارچوب‌های استاندارد، کارگروه‌های مشترک بین<br>متخصصان رسانه و برنامه‌ریزان آموزشی و آموزش ضمن خدمت<br>از مهم‌ترین پیشنهادات است.                                    | آیا شما پیشنهاداتی برای بهبود برنامه‌ریزی<br>آموزش سواد رسانه‌ای دارید؟                                                 | 1.5 |
| F18<br>F19        | اجرای کارگاهی<br>کمبود زمان درسی<br>رسمی                    | برنامه‌ها بیشتر به شکل کارگاه‌های موقت و فعالیت‌های پژوهشی<br>انجام می‌شود. نبود زمان کافی در برنامه رسمی باعث عدم تداوم<br>آن‌هاست.                                       | چگونه اجرای برنامه‌های آموزش سواد رسانه‌ای<br>در مدرسه شما انجام می‌شود؟                                                | 2.1 |
| F20<br>F21<br>F22 | علاقه معلمان<br>عدم مهارت کافی<br>محدودیت آموزش ضمن<br>خدمت | بسیاری از معلمان علاقه‌مندند اما مهارت کافی ندارند. دوره‌های<br>آموزشی محدود پاسخگوی نیاز کامل آن‌ها نیست.                                                                 | به‌نظر شما معلمان چه میزان از توانمندی لازم<br>برای تدریس سواد رسانه‌ای برخوردارند؟ آیا<br>آموزش‌های لازم داده شده است؟ | 2.2 |
| F23<br>F24        | زیرساخت نابرابر<br>محدودیت اینترنت و<br>منابع مالی          | در برخی مناطق زیرساخت‌های فناوری موجود است اما در<br>بسیاری نقاط محدودیت اینترنت و ابزار وجود دارد. منابع مالی<br>اندک اجرای گسترده را دشوار می‌کند.                       | چه زیرساخت‌هایی برای اجرای مؤثر برنامه‌ها<br>فراهم شده است؟                                                             | 2.3 |
| F25<br>F26<br>F27 | نگرانی فرهنگی<br>مقاومت والدین و معلمان<br>ناآگاهی          | گاه والدین و برخی معلمان نگران تأثیر منفی رسانه‌های نوین<br>هستند. این مقاومت ناشی از ناآگاهی و نگرانی‌های فرهنگی<br>است.                                                  | آیا در فرایند اجرا با مقاومت‌هایی از سوی<br>معلمان، دانش‌آموزان یا والدین مواجه شده‌اید؟<br>دلایل چیست؟                 | 2.4 |
| F28<br>F29<br>F30 | آموزش ضمن خدمت<br>حمایت مالی<br>همکاری والدین               | افزایش آموزش ضمن خدمت برای معلمان، حمایت مالی از<br>مدارس و جلب مشارکت والدین از مهم‌ترین عوامل اجرای موفق<br>است.                                                         | چه عواملی می‌تواند به اجرای بهتر برنامه‌های<br>آموزش سواد رسانه‌ای کمک کند؟                                             | 2.5 |
| F31<br>F32        | نظارت پراکنده<br>نبود سیستم یکپارچه                         | نظارت عمدتاً توسط گروه‌های آموزشی یا کارشناسان وزارت به<br>شکل پراکنده انجام می‌شود و سیستم یکپارچه با شاخص‌های<br>مشخص هنوز راه‌اندازی نشده است.                          | چه سیستمی برای نظارت و ارزیابی اجرای<br>برنامه‌های آموزش سواد رسانه‌ای وجود دارد؟                                       | 3.1 |
| F33<br>F34        | ارزیابی‌های محدود،<br>افزایش مشارکت<br>دانش‌آموزان          | ارزیابی‌های انجام شده در مدارس بزرگ‌تر نشان از علاقه و<br>مشارکت بیشتر دانش‌آموزان دارد ولی داده‌های جامع وجود<br>ندارد.                                                   | آیا ارزیابی‌های انجام شده بهبود در عملکرد<br>معلمان و یادگیری دانش‌آموزان را نشان<br>می‌دهد؟ چگونه؟                     | 3.2 |
| F35<br>F36        | بازخورد کلی و توصیفی<br>نبود راهکارهای عملی                 | بازخوردهای ناظران اغلب کلی و توصیفی بوده و متناسب با<br>شرایط مدارس مختلف نیست. ارائه راهکارهای عملی می‌تواند<br>مؤثرتر باشد.                                              | نظراتان درباره کیفیت بازخوردهای ارائه شده از<br>سوی ناظران آموزشی چیست؟ آیا این<br>بازخوردها سازنده هستند؟              | 3.3 |
| F37<br>F38        | نبود شاخص کمی و<br>کیف                                      | مهم‌ترین چالش، نبود نظام ارزیابی با شاخص‌های مشخص است.<br>کمبود ناظران متخصص و زمان و اعتبار نیز روند ارزیابی را                                                           | چه مشکلات و چالش‌هایی در فرایند نظارت و<br>ارزیابی آموزش سواد رسانه‌ای وجود دارد؟                                       | 3.4 |

|     | دشوار می‌کند.                                                                                  | کمبود ناظران متخصص                                                                                                                                           |                   |
|-----|------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------|
| 3.5 | چه پیشنهاداتی برای بهبود فرآیند نظارت و ارزیابی در آموزش سواد رسانه‌ای دارید؟                  | تعریف شاخص‌های عملیاتی، آموزش ناظران و گزارش‌دهی منظم از وضعیت مدرسه راهکار اصلی است. سامانه آنلاین هم می‌تواند سرعت و دقت ارزیابی را بالا ببرد.             | F39<br>F40<br>F41 |
| 4.1 | به‌طور کلی، به‌نظر شما بزرگ‌ترین چالش‌های موجود در آموزش سواد رسانه‌ای چیست؟                   | بزرگ‌ترین چالش‌ها کمبود زیرساخت و منابع مالی، مقاومت برخی ذی‌نفعان و عدم هم‌خوانی برنامه‌های سنتی با نیازهای امروز است.                                      | F42<br>F43<br>F44 |
| 4.2 | آیا در طی فرایند اجرای این برنامه‌ها تغییرات مثبتی مشاهده کرده‌اید؟ اگر بله، لطفاً توضیح دهید. | دانش‌آموزان علاقه بیشتری به تحلیل محتوای رسانه‌ها پیدا کرده‌اند و معلمان هم شیوه‌های خلاقانه‌تری را در تدریس دنبال می‌کنند.                                  | F45<br>F46        |
| 4.3 | آینده آموزش سواد رسانه‌ای را چگونه می‌بینید؟ چه تغییراتی لازم است؟                             | با برنامه‌ریزی جامع و فراگیر و آموزش معلمان و والدین، آینده سواد رسانه‌ای امیدوارکننده است. ادغام رسمی در ساختار درسی و همکاری با بخش‌های فناورانه لازم است. | F48<br>F49<br>F50 |
| 4.4 | آیا مورد یا تجربه خاصی در رابطه با آموزش سواد رسانه‌ای دارید که مایل باشید به اشتراک بگذارید؟  | در یک طرح آزمایشی، استفاده از بازی‌های دیجیتال برای آموزش سواد رسانه‌ای نتایج مطلوبی داشت و حساسیت دانش‌آموزان را نسبت به تبلیغات در فضای مجازی افزایش داد.  | F51               |

با توجه به جدول (۴-۵) تحلیل مصاحبه با کارشناس برنامه‌ریزی آموزشی نشان می‌دهد که آموزش سواد رسانه‌ای با چالش‌هایی چون کمبود بودجه، ضعف زیرساخت‌ها، نبود شفافیت در برنامه‌ریزی، و فقدان آموزش کافی برای معلمان روبه‌روست. اجرای برنامه‌ها بیشتر به‌صورت کارگاهی و موقت انجام می‌شود و در بسیاری از مناطق، زیرساخت‌های لازم مانند اینترنت و تجهیزات وجود ندارد. همچنین، نظارت و ارزیابی پراکنده و بدون شاخص‌های مشخص است و ناظران اغلب آموزش ندیده‌اند. با وجود این چالش‌ها، علاقه معلمان و دانش‌آموزان در حال افزایش است و تجربه‌های موفق مانند استفاده از بازی‌های دیجیتال نتایج خوبی داشته‌اند. برای بهبود وضعیت، برنامه‌ریزی جامع، آموزش ضمن خدمت، تدوین شاخص‌های ارزیابی، و ادغام رسمی سواد رسانه‌ای در ساختار درسی ضروری است. آینده این آموزش‌ها با رفع موانع و همکاری نهادهای مرتبط، امیدوارکننده ارزیابی می‌شود.

#### ۱.۱.۵ توضیح مفاهیم اساسی استخراج شده

تحلیل اولیه داده‌های کیفی منجر به شناسایی مفاهیم محوری متعددی شد که در ادامه مبنای سازمان‌دهی یافته‌ها قرار گرفتند:

**فقدان منابع آموزشی کارآمد:** کمبود شدید منابع مناسب برای آموزش سواد رسانه‌ای، به‌ویژه برای معلمان و دانش‌آموزان، یکی از موانع اساسی در تحقق اهداف آموزشی محسوب می‌شود.

**نقص در دانش حرفه‌ای معلمان:** عدم تسلط کافی معلمان بر مبانی نظری و روش‌های نوین آموزش سواد رسانه‌ای، نیاز به آموزش‌های ضمن خدمت را برجسته می‌سازد.

**فقدان حمایت ساختاری از معلمان:** نبود پشتیبانی لازم اعم از منابع، تسهیلات و مشوق‌ها، فرآیند تدریس مؤثر سواد رسانه‌ای را با چالش مواجه کرده است.

**عدم انسجام بین طراحی و اجرا:** شکاف ساختاری میان نهادهای برنامه‌ریز و مجریان آموزشی، موجب بروز ناهماهنگی و کاهش اثربخشی در اجرای برنامه‌ها شده است.

**کمبود انگیزش در گروه‌های هدف:** نبود سازوکارهای انگیزشی منسجم، سبب کاهش مشارکت فعال معلمان و دانش‌آموزان در فرآیند یاددهی-یادگیری می‌شود.

**چالش‌های فرایند ارزیابی و نظارت:** نبود چارچوب مشخص و نظام‌مند برای سنجش و پایش برنامه‌ها، فرآیند ارزیابی را پیچیده و غیراستاندارد ساخته است.

این مفاهیم بنیادین، چارچوب اولیه تحلیل را فراهم آورده و در ادامه در قالب «موضوعات سازمان‌یافته» و «مفاهیم کلان» تبیین خواهند شد.

## ۲.۵ مرحله دوم: استخراج موضوعات سازمان‌یافته از مفاهیم اساسی

در مرحله دوم، مفاهیم کلیدی استخراج‌شده از مصاحبه‌ها در قالب دسته‌بندی‌های موضوعی منظم سازمان‌دهی می‌شوند. این مرحله به معنای گروه‌بندی مفاهیم مشابه در زیرمجموعه‌های موضوعی گسترده‌تر است. دسته‌بندی‌های موضوعی به‌عنوان چارچوب‌هایی عمل می‌کنند که می‌توانند تحلیل را به سطوح کلی‌تری هدایت نمایند. جدول زیر نحوه سازمان‌دهی مفاهیم کلیدی استخراج‌شده از مصاحبه‌ها را در قالب این دسته‌بندی‌های موضوعی نمایش می‌دهد. هر دسته‌بندی موضوعی شامل تعدادی از مفاهیم اساسی است که در مراحل پیشین از مصاحبه‌ها به دست آمده‌اند.

جدول (۵-۴) موضوعات سازمان‌یافته و مفاهیم اساسی مربوطه

| مفاهیم سازمان‌یافته                                          | کدهای تکراری (تکرار کدها)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
|--------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| ۱. مسائل و چالش‌های مربوط به برنامه‌ریزی آموزش سواد رسانه‌ای | A۴۸, A۴۹, A۵۰, B۴۹, B۵۰, B۵۱, C۳۷, C۳۸, C۳۹, E۳۶, E۳۷, F۴۲, F۴۳, F۴۴, H۳۹, H۴۰, J۵۳, J۵۴, J۵۵, J۵۶, K۱۹, L۱۹, L۲۰, M۳۸, M۳۹, M۴۰, N۱۹                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| ۲. مسائل و چالش‌های مربوط به اجرای آموزش سواد رسانه‌ای       | A۲۲, A۲۳, A۲۴, B۲۳, B۲۴, C۱۶, C۱۷, D۲۹, D۳۰, D۳۱, E۱۵, E۱۶, F۱۸, F۱۹, G۱۶, G۱۷, H۱۵, H۱۶, I۱۳, I۱۴, J۲۱, J۲۲, J۲۳, K۹, L۹, M۱۸, M۱۹, N۹                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
| ۳. حمایت و پشتیبانی ناکافی از معلمان                         | A۲۵, A۲۶, B۲۵, B۲۶, B۲۷, C۱۸, C۱۹, D۳۲, D۳۳, D۳۴, E۱۷, E۱۸, F۲۰, F۲۱, F۲۲, G۱۸, G۱۹, H۱۷, H۱۸, I۱۵, I۱۶, J۲۴, J۲۵, J۲۶, K۱۰, L۱۰, M۲۰, M۲۱, N۱۰                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| ۴. نبود معلمان و دانش‌آموزان                                 | A۵۱, A۵۲, A۵۳, B۵۲, B۵۳, C۴۰, C۴۱, D۴۹, D۵۰, D۵۱, F۴۵, F۴۶, G۴۴, G۴۵, G۴۶, H۴۱, H۴۲, H۴۳, I۳۷, J۵۷, J۵۸, J۵۹, J۶۴, J۶۵, J۶۶, J۶۷, K۲۰, L۲۱, M۴۱, M۴۲, N۲۰                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| ۵. نظارت و ارزیابی ناکارآمد                                  | A۳۵, A۳۶, A۳۹, A۴۰, A۴۱, A۴۲, A۴۳, A۴۴, B۳۷, B۳۸, B۴۱, B۴۲, B۴۳, B۴۴, B۴۵, C۲۷, C۲۸, C۳۰, C۳۱, C۳۲, C۳۳, C۳۴, D۴۵, D۴۶, D۴۷, D۴۸, D۵۲, D۵۳, D۵۴, D۵۵, D۵۶, D۵۷, E۲۶, E۲۷, E۳۰, E۳۱, E۳۲, E۳۳, F۳۱, F۳۲, F۳۵, F۳۶, F۳۷, F۳۸, G۲۹, G۳۰, G۳۳, G۳۴, G۳۵, G۳۶, G۳۷, H۲۷, H۲۸, H۲۱, H۲۲, H۲۳, H۲۴, H۳۵, I۲۴, I۲۵, I۲۸, I۲۹, I۳۰, J۳, J۳۷, J۳۸, J۳۹, J۴۰, J۴۱, J۴۲, J۴۳, J۴۴, J۴۵, J۴۶, J۴۷, J۴۸, K۳, K۱۴, K۱۶, K۱۷, L۳, L۱۴, L۱۶, L۱۷, M۳, M۲۷, M۲۸, M۲۹, M۳۲, M۳۳, M۳۴, M۳۵, N۳, N۱۴, N۱۶, N۱۷ |

|                                                      |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| ۶. چالش‌های فناوری در آموزش                          | A۴, A۲۷, A۲۸, A۲۹, B۲۸, B۲۹, B۳۰, C۳, C۲۰, C۲۱, D۳, D۴, D۵, D۳۵, D۳۶, D۳۷, E۱۹, E۲۰, E۲۱, F۲۳, F۲۴, G۲۰, G۲۱, G۲۳, H۱۹, H۲۰, H۲۱, I۲, I۱۷, I۱۸, I۱۹, J۲۷, J۲۸, J۲۹, K۲, K۱۱, L۲, L۱۱, M۲۲, N۲, N۱۱                                                                                                                                                |
| ۷. محتوای آموزشی و روش‌های تدریس                     | A۱, A۳۷, A۳۸, B۴, B۵, B۶, B۷, B۱۷, B۱۸, B۱۹, B۳۳, C۴, C۱۳, C۲۹, D۱, D۲, D۲۱, D۲۲, D۲۳, D۲۴, E۱, F۲, F۱۳, F۱۴, F۴۶, G۱, G۲, G۱۱, G۱۲, H۱, H۱۱, H۱۲, I۱, I۱۰, J۱, J۲, J۱۵, J۱۶, J۱۷, K۱, K۷, L۱, L۷, L۱۳, M۱, M۱۳, N۱, N۷                                                                                                                           |
| ۸. مشکلات ساختاری و سیستمی                           | A۲, A۳, A۵, A۶, A۷, A۸, A۹, B۱, B۲, B۳, B۸, B۹, B۱۰, B۱۴, B۱۵, B۱۶, C۷, C۸, C۱۱, C۱۲, C۴۶, C۴۷, D۸, D۹, D۱۰, D۱۱, D۱۷, D۱۸, D۱۹, D۲۰, E۴, E۵, E۶, E۹, E۱۰, F۱, F۵, F۶, F۷, F۱۰, F۱۱, F۱۲, G۴, G۵, G۹, G۱۰, H۴, H۵, H۹, H۱۰, I۴, I۵, I۸, I۹, J۴, J۵, J۶, J۱۱, J۱۲, J۱۳, J۱۴, K۴, K۵, K۶, K۸, L۴, L۶, L۸, M۴, M۵, M۶, M۱۰, M۱۱, M۱۲, N۴, N۵, N۶, N۸ |
| ۹. نیاز به مشارکت ذینفعان در برنامه‌ریزی             | A۱۹, A۲۰, A۲۱, B۲۰, B۲۱, B۲۲, C۱۴, C۱۵, D۲۵, D۲۶, D۲۷, D۲۸, E۱۳, E۱۴, F۱۵, F۱۶, F۱۷, G۱۴, G۱۵, H۱۳, H۱۴, I۱۱, I۱۲, J۱۸, J۱۹, J۲۰, K۱۳, L۸, M۱۴, M۱۵, M۱۶, M۱۷, N۱۳                                                                                                                                                                                |
| ۱۰. نگرانی والدین از پیامدهای منفی رسانه‌ها          | A۳۰, A۳۱, B۳۱, B۳۲, C۲۲, C۲۳, C۲۶, D۳۸, D۳۹, D۴۰, E۲۲, E۲۳, F۲۵, F۲۶, F۲۷, G۲۴, G۲۵, H۲۲, H۲۳, H۲۶, I۲۰, I۲۱, J۳۰, J۳۱, J۳۲, J۳۶, K۱۲, L۱۲, M۲۳, M۲۴, N۱۲                                                                                                                                                                                         |
| ۱۱. نیازهای آموزشی خاص مناطق محروم                   | C۱, C۲, D۱۲, D۱۳, D۱۴, G۴۱, G۴۲, G۴۳, I۱, I۳۴, I۳۵, I۳۶, L۲, M۳۸, N۱                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| ۱۲. عدم تخصیص منابع پایدار                           | A۴۸, B۲۸, B۲۹, B۳۰, C۲۰, C۲۱, C۳۴, D۳۵, D۳۶, D۳۷, F۱, F۲۳, F۲۴, G۲۰, H۱۹, H۲۰, H۳۵, I۱۷, I۱۸, I۱۹, I۳۶, J۲۸, J۲۹, J۵۶, K۲, L۱۱, M۲۲, M۳۵, N۲                                                                                                                                                                                                      |
| ۱۳. نیاز به تغییر روش‌های تدریس سنتی                 | A۱, B۴, B۵, D۱, D۲, F۲, G۴۱, H۲۲, I۱۰, J۲, L۱۳, M۱۹                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| ۱۴. نقش حمایتی والدین در آموزش                       | A۳۲, A۳۳, C۲۴, C۲۵, C۲۶, D۴۱, D۴۲, D۴۳, E۲, E۴۱, F۲۸, F۲۹, F۳۰, H۲۶, I۲۲, J۳۴, J۳۶                                                                                                                                                                                                                                                                |
| ۱۵. نیاز به به‌روزرسانی برنامه‌ها با فناوری‌های جدید | A۵۴, A۵۵, A۵۶, B۵۴, B۵۵, B۵۶, C۴۲, C۴۳, D۱۲, D۱۳, D۱۵, D۳۸, D۶۱, F۴۸, F۴۹, F۵۰, G۴۷, G۴۸, G۴۹, H۴۴, H۴۵, I۳۸, I۳۹, I۴۰, J۶۰, J۶۱, J۶۲, J۶۳, K۲۱, L۲۲, M۴۳, M۴۴, N۲۱                                                                                                                                                                               |
| ۱۶. ضعف در ارتباطات بین‌بخشی                         | A۱۴, A۱۵, A۱۶, B۳, B۱۴, B۱۵, B۱۶, C۹, C۱۰, D۱۹, D۲۰, E۵, E۶, F۳, F۱۰, F۱۱, F۱۲, G۹, G۱۰, H۲, H۳, H۱۰, I۳, I۸, I۹, J۱۳, J۱۴, K۱۵, L۶, M۲, M۱۰, M۱۱, M۱۲, N۱۵                                                                                                                                                                                       |
| ۱۷. نداشتن معیار برای ارزیابی تأثیرات برنامه‌ها      | A۴۲, A۴۳, A۴۴, B۴۰, B۴۴, B۴۵, C۵, C۶, C۲۲, C۲۳, C۴۴, D۵۵, D۵۶, D۵۷, E۲۸, E۲۹, E۳۲, E۳۳, F۳, F۴, F۲۷, F۳۸, G۳, G۳۱, G۳۲, G۳۵, H۲۹, H۳۰, H۳۳, H۳۴, I۲۶, I۲۷, I۲۹, J۳۹, J۴۱, J۴۲, K۱۵, L۳, L۱۵, M۳۰, M۳۱, M۳۴, N۱۵                                                                                                                                   |
| ۱۸. عدم ارتباط بین‌المللی برای بهبود کیفیت برنامه‌ها | A۱۷, A۱۸, B۷, B۱۹, C۱, C۴۵, D۲۴, E۱, F۱۴, G۴۳, H۱۱, I۱, J۱۵, J۵۹, L۷, M۱۳                                                                                                                                                                                                                                                                         |

جدول (۵-۴) به مشکلات و چالش‌های مختلف در آموزش سواد رسانه‌ای پرداخته است. در مرحله برنامه‌ریزی و طراحی، مشکلاتی هم چون کمبود منابع، ضعف در دانش معلمان و ناپایداری برنامه‌ها مشاهده می‌شود. در مراحل اجرایی، کمبود ابزارهای آموزشی مناسب، ناتوانی در استفاده از فناوری‌های جدید و تمرکز زیاد بر تئوری بدون توجه به مهارت‌های عملی از جمله چالش‌ها هستند. همچنین، معلمان به دلیل عدم آموزش مداوم، نبود سیاست‌های تشویقی و حمایت مالی کافی از سوی سیستم آموزشی، احساس حمایت نمی‌کنند. فقدان انگیزه کافی در معلمان و دانش‌آموزان و عدم مشارکت فعال آن‌ها نیز یکی دیگر از مشکلات اساسی به شمار می‌رود. در بخش نظارت و ارزیابی، پیچیدگی فرایندها و نبود بازخورد مؤثر، اثربخشی برنامه‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. علاوه بر این، معلمان در برخی موارد به‌خوبی از فناوری‌های جدید آگاه نیستند و قادر به استفاده از آن‌ها در تدریس نیستند. کمبود ابزارهای نوین آموزشی و ضعف در تطبیق محتوای آموزشی با نیازهای جامعه نیز از دیگر چالش‌ها است. مسائل ساختاری مانند عدم هماهنگی میان بخش‌های مختلف سیستم آموزشی و نبود تعاملات مؤثر بین‌المللی، عملکرد سیستم آموزشی را محدود می‌کند. مشارکت فعال معلمان، دانش‌آموزان و والدین در برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های سواد رسانه‌ای ضروری است، اما در بسیاری از موارد این مشارکت کم‌رنگ است. همچنین، ناآگاهی عمومی از اهمیت سواد رسانه‌ای و تأثیرات منفی رسانه‌ها مانع پیشرفت در این حوزه است. تفاوت‌های منطقه‌ای و نیازهای آموزشی خاص در مناطق شهری و روستایی ایجاد می‌کند که برنامه‌ها به‌طور بومی و محلی طراحی شوند. علاوه بر این، کمبود منابع مالی پایدار برای اجرای برنامه‌ها و ضعف در تطبیق سیاست‌ها با تغییرات سریع

فناوری از دیگر چالش‌ها هستند. شکاف نسلی بین سبک یادگیری دیجیتال دانش‌آموزان و روش‌های سنتی معلمان، نیاز به آموزش مداوم برای معلمان و آگاهی‌بخشی به والدین در مورد اهمیت سواد رسانه‌ای را آشکار می‌کند در نهایت، عدم بهره‌برداری مناسب از فرصت‌های بین‌المللی و تجربیات کشورهای موفق در این زمینه، همچنین نبود تحقیقات بلندمدت برای ارزیابی تأثیرات برنامه‌ها، مانع از بهبود کیفیت آموزش سواد رسانه‌ای می‌شود. برای ارتقاء این آموزش‌ها نیاز به بازنگری و اتخاذ راهکارهای اجرایی مؤثر است.

### ۳.۵ مرحله سوم: استخراج مفاهیم عام یا کلی

در مرحله سوم، مفاهیم کلی و جامع استخراج می‌شوند که به‌عنوان نماینده چالش‌های کلیدی و راهبردی در آموزش سواد رسانه‌ای عمل می‌کنند. این مفاهیم از دسته‌بندی‌های موضوعی سازمان‌یافته حاصل می‌شوند و مسائل بنیادی و اساسی حوزه آموزش سواد رسانه‌ای در وزارت آموزش و پرورش را برجسته می‌کنند. به‌طور دقیق‌تر، مفاهیم کلی یک جمع‌بندی از چالش‌های اصلی موجود در این حوزه ارائه می‌دهند. در جدول زیر، مفاهیم کلی که از گروه‌بندی‌های موضوعی استخراج شده‌اند، معرفی می‌شوند. این مفاهیم به‌عنوان مفاهیم سطح بالاتر و بیشتر تجربیدی، به‌عنوان چارچوبی کلی برای انجام تحلیل‌های نهایی و برداشت‌های عمومی در نظر گرفته می‌شوند.

جدول (۶-۴) مفاهیم عام استخراج شده از موضوعات سازمان‌یافته

| مفاهیم سازمان‌یافته                                                                                                    | مفاهیم عام استخراج شده                      |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------|
| مشکلات برنامه‌ریزی آموزشی<br>نیاز به مشارکت ذینفعان در برنامه‌ریزی<br>عدم ارتباط بین‌المللی برای بهبود کیفیت برنامه‌ها | نبود سیاست‌گذاری و چشم‌انداز جامع           |
| نیازهای آموزشی خاص مناطق محروم<br>نیاز به به‌روزرسانی برنامه‌ها با فناوری‌های جدید                                     | عدم انطباق برنامه‌ها با نیازهای واقعی       |
| مشکلات ساختاری و سیستمی<br>عدم تخصیص منابع پایدار                                                                      | مشکلات ساختاری و منابع محدود                |
| چالش‌های فناوری در آموزش<br>محتوای آموزشی و روش‌های تدریس<br>چالش‌های اجرایی در آموزش سواد رسانه‌ای                    | فقدان زیرساخت‌های فناوری و حمایت عملیاتی    |
| حمایت و پشتیبانی ناکافی از معلمان<br>انگیزه معلمان و دانش‌آموزان<br>نقش حمایتی والدین در آموزش                         | ضعف در انگیزه و پشتیبانی از معلمان و والدین |
| نگرانی والدین از پیامدهای منفی رسانه‌ها                                                                                | مقاومت فرهنگی و نگرانی‌های خانواده‌ها       |
| نداشتن معیار برای ارزیابی تأثیرات برنامه‌ها                                                                            | نبود شاخص‌های دقیق و معیارهای ارزیابی       |
| نظارت و ارزیابی ناکارآمد<br>ضعف در ارتباطات بین‌بخشی                                                                   | ضعف در هماهنگی و مدیریت یکپارچه نظارت       |

با توجه به جدول (۶-۴) در برنامه‌ریزی آموزش سواد رسانه‌ای، یکی از چالش‌های عمده نبود سیاست‌گذاری جامع و چشم‌انداز مشخص است که تأثیر مستقیم بر کیفیت و اثربخشی برنامه‌ها دارد. سیاست‌ها اغلب پراکنده و فاقد هماهنگی هستند، که منجر به

ناهماهنگی و اجرای برنامه‌ها به صورت جزیره‌ای می‌شود. عدم وجود یک استراتژی یکپارچه موجب می‌شود که برنامه‌ها قادر به پاسخگویی به تحولات سریع فناوری و چالش‌های اجتماعی نباشند. بنابراین، تدوین یک سیاست جامع و چشم‌انداز بلندمدت برای این آموزش‌ها ضروری است.

مشکلات ساختاری و منابع محدود، مانند کمبود منابع مالی و نیروی انسانی، از دیگر چالش‌های کلیدی هستند. در مناطقی با زیرساخت‌های ضعیف، این مشکلات تأثیر بیشتری دارند. کمبود تجهیزات و معلمان متخصص باعث کاهش کیفیت برنامه‌ها می‌شود. ساختارهای مدیریتی ناکارآمد نیز بر اجرای صحیح برنامه‌ها تأثیر می‌گذارند و ناهماهنگی‌های موجود باعث کاهش اثربخشی آن‌ها می‌شود. حل این مسائل نیازمند تأمین منابع کافی و اصلاح ساختارهای مدیریتی است.

در زمینه اجرای آموزش سواد رسانه‌ای، یکی از مشکلات اصلی عدم تطابق برنامه‌ها با نیازهای واقعی معلمان و دانش‌آموزان است. بسیاری از برنامه‌ها به صورت کلی طراحی می‌شوند و نیازهای بومی و منطقه‌ای نادیده گرفته می‌شود. این موضوع موجب کمبود دسترسی به منابع و فناوری‌های ضروری در برخی مناطق، به ویژه مناطق محروم، می‌شود. برای رفع این چالش، برنامه‌ها باید با نیازهای واقعی تطبیق یابند و آموزش‌های عملیاتی بیشتری در نظر گرفته شود.

فقدان زیرساخت‌های فناوری و حمایت عملیاتی نیز از چالش‌های مهم هستند. بسیاری از مدارس به تجهیزات مناسب دسترسی ندارند و حتی در مناطقی که این تجهیزات وجود دارند، معلمان آموزش‌های لازم برای استفاده از آن‌ها را دریافت نکرده‌اند. این مشکلات باعث می‌شود که آموزش سواد رسانه‌ای به درستی اجرا نشود. به منظور حل این معضل، باید زیرساخت‌ها ارتقا یابند و حمایت‌های عملیاتی از قبیل تأمین منابع مالی و آموزش معلمان فراهم شود.

یکی از مشکلات بزرگ دیگر، ضعف در انگیزه و پشتیبانی از معلمان و والدین است. معلمان برای تدریس مؤثر نیاز به آموزش‌های مداوم و حمایت‌های عملی دارند، اما این پشتیبانی اغلب کافی نیست. علاوه بر این، والدین نیز نقش مهمی در موفقیت برنامه‌ها دارند، اما در بسیاری از موارد ناآگاه هستند. این کمبود پشتیبانی و انگیزه باعث کاهش اثربخشی برنامه‌ها می‌شود. برای حل این مشکل، باید به آموزش معلمان و آگاهی‌بخشی به والدین توجه بیشتری شود.

مقاومت فرهنگی و نگرانی‌های خانواده‌ها نیز از چالش‌های مهم هستند. بسیاری از والدین از تأثیرات منفی رسانه‌ها بر فرزندانشان نگرانند و در نتیجه مخالف آموزش سواد رسانه‌ای هستند. این نگرانی‌ها ناشی از عدم آگاهی از مزایای سواد رسانه‌ای است. معلمان نیز ممکن است به دلیل عدم آشنایی با فناوری‌ها در برابر استفاده از آن‌ها مقاومت کنند. این مقاومت‌ها بر اجرای برنامه‌ها تأثیر منفی می‌گذارد و نیاز به فرهنگ‌سازی در مدارس و خانواده‌ها دارد.

در بخش نظارت و ارزیابی، یکی از مشکلات اصلی نبود شاخص‌های دقیق و معیارهای ارزیابی است. ارزیابی‌ها غالباً بر جنبه‌های کمی تمرکز دارند و جنبه‌های کیفی مانند تأثیر بر مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان نادیده گرفته می‌شود. برای بهبود این وضعیت، نیاز به تعریف شاخص‌های کمی و کیفی دقیق و سیستم‌های ارزیابی مؤثر است.

ضعف در هماهنگی و مدیریت نظارت نیز از چالش‌های دیگر در ارزیابی آموزش سواد رسانه‌ای است. بسیاری از فرآیندهای نظارتی سبدون هماهنگی بین بخش‌های مختلف وزارتخانه انجام می‌شود، که این ناهماهنگی‌ها باعث کاهش اثربخشی ارزیابی‌ها می‌شود. برای رفع این مشکل، ایجاد یک سیستم نظارتی هماهنگ و تدوین دستورالعمل‌های مشخص ضروری است.

## ۶. بحث و نتیجه گیری

۱-۱-۱. در پژوهش حاضر، تلاش شد تا چالش‌های موجود در آموزش سواد رسانه‌ای در وزارت آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران مورد بررسی قرار گیرد. نظریه استفاده و رضامندی به عنوان چارچوب نظری اصلی برای طراحی پرسش‌های مصاحبه انتخاب شده است. دلایل انتخاب این نظریه: تمرکز بر نیازها و انگیزه‌های کاربران: این نظریه به شناسایی دقیق نیازها و انگیزه‌های مخاطبان رسانه‌ها کمک می‌کند. ارتباط مستقیم با سواد رسانه‌ای: این نظریه بررسی می‌کند که افراد چگونه از رسانه‌ها استفاده می‌کنند و چگونه این استفاده به رفع نیازهای آن‌ها کمک می‌کند. کاربردپذیری در طراحی سوالات: این نظریه امکان طراحی سوالاتی را فراهم می‌کند که به دلایل استفاده کاربران از رسانه‌ها و چالش‌های آن‌ها می‌پردازد. تحلیل عادات رسانه‌ای: از این نظریه برای بررسی نحوه تعامل کاربران با رسانه‌ها و تأثیر آن بر نیازهای آموزشی استفاده شده است. این نظریه به پژوهش کمک کرده است تا مسائل و چالش‌های مرتبط با سواد رسانه‌ای و آموزش آن را به طور جامع بررسی کرده و راهکارهای مناسب ارائه دهد. یافته‌ها نشان داد که آموزش سواد رسانه‌ای با موانع متعددی در نظام آموزش و پرورش کشور مواجه است که از جمله مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به عدم هماهنگی بین برنامه‌ها و سیاست‌های اجرایی اشاره کرد. این مسئله باعث پراکندگی و گاه عدم انسجام در فرآیندهای آموزشی مرتبط با سواد رسانه‌ای شده است. به طور خاص، در مناطقی که منابع آموزشی و تخصصی محدود است، این چالش‌ها شدیدتر به چشم می‌آید و اثرات منفی خود را به وضوح نشان می‌دهد. یکی از مشکلات عمده‌ای که در این پژوهش به آن اشاره شده، کمبود منابع انسانی متخصص در زمینه سواد رسانه‌ای است. معلمان به عنوان ارکان اصلی آموزش، نیازمند آموزش‌های مستمر و تخصصی در این حوزه هستند تا بتوانند وظایف خود را به درستی انجام دهند و دانش‌آموزان را در زمینه سواد رسانه‌ای به خوبی آموزش دهند. از دیگر چالش‌های شناسایی شده در این تحقیق، عدم وجود ابزارهای ارزیابی مؤثر برای سنجش اثربخشی برنامه‌های آموزشی سواد رسانه‌ای است. بدون ارزیابی استاندارد، نمی‌توان اثربخشی برنامه‌های مختلف را سنجید و در صورت نیاز، به بهبود و اصلاح آن‌ها اقدام کرد. علاوه بر این، فقدان برنامه‌های آموزشی جامع و منسجم که بتوانند نیازهای مختلف دانش‌آموزان و معلمان را پوشش دهند، یکی دیگر از مشکلات اساسی است. این مشکلات می‌توانند مانع از اجرای موفقیت‌آمیز برنامه‌های آموزشی سواد رسانه‌ای شوند و همچنین سبب کاهش انگیزه در معلمان و دانش‌آموزان در فرآیند آموزش و یادگیری شوند. یکی دیگر از یافته‌های این تحقیق، لزوم توسعه تفکر انتقادی در دانش‌آموزان در مواجهه با محتوای رسانه‌ای است. تفکر انتقادی می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا محتوای رسانه‌ها را به دقت تحلیل کرده و میان اطلاعات درست و نادرست تمایز قائل شوند. در شرایطی که حجم اطلاعات روز به روز در حال افزایش است و رسانه‌ها تأثیر زیادی بر رفتار و نگرش افراد دارند، توانمندی در تحلیل و ارزیابی محتوا به ابزاری ضروری تبدیل شده است. این مهارت‌ها به دانش‌آموزان کمک خواهد کرد تا از اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده در رسانه‌ها مصون بمانند و بتوانند به صورت آگاهانه و مسئولانه از رسانه‌ها بهره‌برداری کنند. با توجه به یافته‌های این تحقیق و پیشنهادات مطرح شده، گام‌های بعدی باید شامل ایجاد سیاست‌های مشخص و اجرایی برای آموزش سواد رسانه‌ای در تمام سطوح آموزشی و نظارت مستمر بر فرآیندهای اجرایی باشد. این رویکرد

می‌تواند به بهبود کیفیت آموزش سواد رسانه‌ای و افزایش اثر بخشی برنامه‌ها کمک کند و در نهایت منجر به تربیت نسلی توانمند و آگاه در مواجهه با چالش‌های رسانه‌ای شود. جنبه نوآوری این پژوهش:

- ❖ جامع‌نگری: بررسی هر سه بعد مدیریتی (برنامه‌ریزی، اجرا، نظارت) در یک چارچوب واحد.
  - ❖ تمرکز بر نظارت: ارائه مدل‌های نظارتی و ارزیابی که کمتر در پژوهش‌های پیشین مورد توجه قرار گرفته‌اند.
  - ❖ کاربردی بودن: پیشنهاد راهکارهای عملی و بومی برای تقویت آموزش سواد رسانه‌ای در نظام آموزشی ایران.
  - ❖ توسعه توانمندی معلمان: ارائه چارچوب‌های کاربردی برای افزایش دانش و مهارت‌های معلمان در زمینه سواد رسانه‌ای.
  - ❖ تحلیل فضای رسانه‌ای: تطبیق مدل‌های جهانی با شرایط خاص فرهنگی و رسانه‌ای ایران برای ارائه راه‌حل‌های بومی.
- این نوآوری‌ها باعث می‌شوند که پژوهش حاضر به‌طور قابل توجهی از پژوهش‌های پیشین متمایز باشد و به‌عنوان گامی مهم در توسعه و بهبود آموزش سواد رسانه‌ای در ایران به‌شمار رود.

### پیشنهادهای پژوهش‌های آینده

- تحلیل مقایسه‌ای برنامه‌های آموزش سواد رسانه‌ای در کشورهای مختلف
- بررسی تاثیر آموزش سواد رسانه‌ای بر توسعه تفکر انتقادی دانش‌آموزان
- ارزیابی اثربخشی برنامه‌های آموزش سواد رسانه‌ای در مدارس با استفاده از ابزارهای ارزیابی استاندارد

### منابع

۱. سلیمانی، صفورا؛ مالک زاده، آمنه؛ مالک زاده، سمانه، (۱۴۰۲)، آموزش سواد رسانه ای در دوره ابتدایی، نشریه: سلامت روان در مدرسه، ۴۳-۴۸.
۲. امیری، جهاندار؛ زابلی زاده، اردشیر؛ کرمی، نومیوندی، (۱۳۹۸)، راهکارهای افزایش سواد رسانه ای و اطلاعاتی معلمان. مطالعات رسانه ای، ۴(۳)، ۷.
۳. رحمانی، فریده، (۱۴۰۲)، بررسی اهمیت و ضرورت آموزش سواد رسانه ای به دانش آموزان، سومین کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرآیندهای تعلیم و تربیت.
۴. سالاری، کمال؛ رضایی کینچی، فاطمه؛ پرندی، سید علی رضا؛ رسولی نیا، محمد، (۱۴۰۲)، بررسی نقش و اهمیت سواد رسانه در تسهیل آموزش معلمان و تربیت دانش آموزان، سومین کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرآیندهای تعلیم و تربیت.

۵. فیض‌اللهی، خدیجه، (۱۴۰۳)، بررسی اهمیت و نقش سواد رسانه برای یادگیری و آموزش موثر دانش آموزان، اولین همایش بین‌المللی معلمان برتر.
۶. یعقوب‌پور، آتنا، (۱۴۰۳)، تحلیل اهمیت سواد رسانه‌ای در نظام آموزش و پرورش، سومین کنفرانس ملی تازه‌های روانشناسی تکاملی و تربیتی.

7. Art, S. (2018). Media literacy and critical thinking. *International Journal of Media and Information Literacy*, 3(2), 66-71.
8. De Abreu, B. S., Mihailidis, P., Lee, A. Y., Melki, J., & McDougall, J. (Eds.). (2017). *International handbook of media literacy education* (pp. 1-415). London: Routledge.
9. Jolls, T. (2022). Building resiliency: Media literacy as a strategic defense strategy for the transatlantic. Center for Media Literacy. <https://is.gd/T68ey4> [in English.]
10. Kadan, G., & Aral, N. (2024). Investigating the Effect of the Media Literacy Family Education Program on the Media Literacy Levels of 48-60-Month-Old Children and Their Mothers. *Media Literacy and Academic Research*, 7(1), 5-25.
11. Park, H., Kim, H. S., & Park, H. W. (2021). A scientometric study of digital literacy, ICT literacy, information literacy, and media literacy. *J. Data Inf. Sci.*, 6(2), 116-138.
- 12.

## Media Literacy Education Issue Analysis at the Ministry of Education of the Islamic Republic of Iran

---

### Abstract

In today's world, where media and digital technologies are rapidly expanding, media literacy has become an essential skill for the conscious use of information and news in society. This research investigates the state of media literacy education in schools in Iran, particularly in the Ministry of Education, and the challenges present in the process of teaching this skill. The study is qualitative in nature, employing data analysis through thematic analysis and structured interviews with teachers and experts in the field of media literacy. The data analysis identifies the key issues and challenges in the implementation of media literacy programs in schools. The goal of this research is to identify

the obstacles and challenges in media literacy education in Iranian schools and to propose solutions for improving the state of these educational programs. This study also aims to provide recommendations for enhancing the quality of media literacy education in the country's schools. The results show that the main challenges include a lack of financial resources, insufficient teacher training in media literacy, lack of coordination between different educational programs, and weaknesses in the monitoring and evaluation of programs. To address these issues, several recommendations are provided, including organizing workshops for teachers, increasing funding for educational programs, and creating effective evaluation tools.

**Keywords:** Media literacy, education in schools, implementation challenges.